

Dieren als quasi-goederen. Beschouwingen over de juridisch-technische wenselijkheid van een bijzonder statuut voor dieren tussen goederen en rechtssubjecten

Johan VAN DE VOORDE

Universiteit Antwerpen, onderzoeksgroep Persoon en Vermogen

In de voorbije jaren is het statuut van dieren als goederen onder druk komen te staan. Verschillende landen hebben dieren geherdefinieerd als een «derde categorie», die soms tussen het rechtssubject en het goed in staat, soms ook slechts een nieuwe categorie binnen de goederen is. Ook in België gaan er stemmen op om dieren een eigen statuut te geven. Deze bijdrage onderzoekt of een dergelijk eigen statuut juridisch-technisch wenselijk is. Er wordt ook aandacht besteed aan een aantal mogelijke hervormingen die de toestand van dieren in de praktijk zouden verbeteren.

I. De mars naar een bijzonder statuut voor dieren

1. **Dieren: steeds vaker quasi-goederen.** In steeds meer landen worden dieren de laatste jaren uit de categorie van de goederen gehaald.¹ In België werden daar recentelijk zelfs nog pleidooien voor gehouden door stafhouder F. Glansdorff², terwijl prof. E. Dirix ook in die rich-

ting lijkt te denken.^{3,4} Vanuit rechtsvergelijkend oogpunt blijkt de bijzondere status van dieren echter voorname-lijk symbolisch te zijn, wat fel bekritiseerd wordt in de rechtsleer.⁵ Geen enkel land heeft immers tot nog toe een «dierenprivaatrecht» geschapen dat in de plaats komt van het goederenrecht.⁶ Integendeel, de toepassing van

¹ E. DIRIX, «Dieren zijn geen zaken», *RW* 2014-15, 1122. Zie ook het wetsvoorstel (CHR. DEFRAIGNE) om in het Burgerlijk Wetboek te erkennen dat een dier een levend wezen met gevoel is, *Parl.St.* Senaat 2011-12, nr. 5-1631/1, vervallen door de ontbinding van het Parlement.

Frankrijk: art. 515-14 Code civil. Zie hierover: J.-P. MARGUÉNAUD, «L'entrée en vigueur de «l'amendement Glavany»: un grand pas de plus vers la personnalité juridique des animaux», *RSDA* 2014, afl. 2, (15) 15-44; F. MARCHADIER, «L'animal, objet de propriété (?)» in M. BOUDOT en D. VEILLON (eds.), *Les propriétés. Université d'été facultatis iuris Pictaviensis*, Parijs, LGDJ, 2016, (83) 83-98. Zie ook erg kritisch over de wijze waarop men ten slotte tot de wetswijziging is gekomen: R. LIBCHABER, «La souffrance et les droits. À propos d'un statut de l'animal», *D.* 2014, (380), p. 380-381, nrs. 1-2 (hij bekritiseert sterk dat telkens weer wordt beklemtoond dat de reeds behaalde overwinningen manifest onvoldoende zijn; ook waarschuwt hij dat emoties geen goede gids zijn bij het transformeren van rechtscategorieën).

Nederland: art. 3:2a NBW. Zie hierover (kritisch): J.E. JANSEN, «Over de ontzakelijking van dieren en de grenzen van het zaaksbegrip», *RM Themis* 2011, (187) 187-201.

Duitsland: § 90a BGB. Zie over de (soms dubbelzinnige) vroegere toestand: L. KOTTER, *Vom Recht des Tieres*, München, Max Hueber Verlag, 1966, 5-7. Zie over de wijzigingen: G. MÜHE, «Das Gesetz zur Verbesserung der Rechtsstellung des Tieres im bürgerlichen Recht», *NJW* 1990, (2238) 2238-2240.

Oostenrijk: § 285a ABGB.

Zwitserland: art. 641a ZGB.

² F. GLANSDORFF, «Plaidoyer pour un statut de l'animal dans le Code civil» in *Contestation, combats et utopies. Liber amicorum Christine Matray*, Brussel, Larcier, 2015, (191) 191-204.

³ E. DIRIX, *o.c.*, *RW* 2014-15, 1122.

⁴ Zie ook nog: R. VERBEKE, «Dierenrechten», *Juristenkrant* 20 april 2011, 10.

⁵ **Nederland:** S.E. BARTELS, A.I.M. VAN MIERLO en H.D. PLOEGER, *Algemeen goederenrecht in Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, Deventer, Kluwer, 2013, p. 53, nr. 62.

Oostenrijk: P. BYDLINSKI, *Grundzüge des Privatrechts*, Wenen, Manz, 2010, p. 94, nr. 293; H. KOZIOL, P. BYDLINSKI en R. BOLLENBERGER (eds.), *ABGB Kurzkommentar*, Wenen, Verlag Österreich, 2014, 292.

Duitsland: A. PEUKERT, *Güterzuordnung als Rechtsprinzip*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 215, voetnoot 19; F. BAUR, J.F. BAUR en R. STÜRNER, *Sachenrecht*, München, C.H. Beck, 2009; G. MÜHE, *o.c.*, *NJW* 1990, 2239 (beschrijvend); CHR. BERGER, H.-P. MANSEL, A. STADTLER, R. STÜRNER en A. TEICHMANN, *Jauernig. Bürgerliches Gesetzbuch mit Allgemeinem Gleichbehandlungsgesetz (Auszug). Kommentar*, München, Mohr Siebeck, 2014, 37.

Frankrijk: CHR. CHATILLON, «Le récent amendement concernant l'animal: quand la loi se mêle de faire des aphorismes tout ensemble des paradoxes (la plume d'Oscar Wilde en moins ...) et où Shylock rencontre Tartuffe», *Un peu de droit* 5 mei 2014, www.unpeuedroit.fr; R. LIBCHABER, *o.c.*, *D.* 2014, p. 386, nr. 12; G. LOISEAU, «L'animal et le droit des biens», *RSDA* 2015, (423) 427-428 (genuanceerd); F. MARCHADIER, «L'animal du point de vue du droit civil des personnes et de la famille après l'article 515-14 du Code civil», *RSDA* 2015, (433) 433-434.

Zwitserland: O. KÄLIN, *Der Sachbegriff im schweizerischen ZGB*, Zürich, Schulthess, 2002, 138 («Fraglich dabei bleibt aber, ob eine einzelne Norm, die den Tieren einen Sonderstatus verleiht, zweckmässig ist, oder ob nicht umfassendere Bestimmungen formuliert werden sollten»).

⁶ Voor **Zwitserland:** O. KÄLIN, *ibid.*

het goederenrecht wordt bevestigd, zij het dat vaak wordt beklemtoond dat het een toepassing naar analogie is. In de meeste gevallen blijft het daar omzeggens ook bij. Het lijkt onwaarschijnlijk dat dit in de nabije toekomst zal veranderen.⁷ In deze zin kunnen dieren dan ook als quasi-goederen worden beschouwd: ze worden met goederen (voor het allergrootste deel) vereenzelvigd, zonder goederen te zijn.⁸ De beoogde hervorming van het Burgerlijk Wetboek noopt tot een bezinning hierover.

2. **Plan.** De kwalificatie van de dieren als quasi-goederen roept een aantal belangrijke vragen op. We beginnen met enkele beschouwingen over de ethische plaats van dieren. Dan vangen we aan met een aantal rechtstheoretische pijnpunten, om vervolgens enkele praktische pijnpunten te behandelen. Daarna behandelen we een aantal regels waarvan we menen dat ze minstens het overwegen waard zijn, ongeacht of men dieren in een bijzondere categorie wil onderbrengen of niet. We eindigen met een besluit.

3. **Afbakening.** We richten ons hoofdzakelijk op de strekking die de rechtstoestand van het dier wil verbeteren door het te onttrekken aan de kwalificatie als goed (of zaak), zonder het rechtspersoonlijkheid te verlenen.⁹ Het is de bedoeling een aantal voorgestelde of reeds in het buitenland doorgevoerde hervormingen beknopt nader te onderzoeken, gezien de veranderende maatschappelijke kijk op dieren.¹⁰ We beperken ons hierbij

⁷ Er is momenteel, voor zover we gezien hebben, geen enkel wetsvoorstel of -ontwerp in België hangende dat het dier zelfs maar erkent als een levend wezen met gevoel. Een wetsvoorstel in deze richting is vervallen door de ontbinding van het Parlement; het betreft het wetsvoorstel (CHR. DEFRAIGNE) om in het Burgerlijk Wetboek te erkennen dat een dier een levend wezen met gevoel is (*Parl.St.* Senaat 2011-12, nr. 5-1631/1). Mevr. Defraigne heeft een voorstel van resolutie ingediend in de Senaat met de vraag aan de regering om de burgerlijke wetgeving aan te passen in de zin van haar vervallen wetsvoorstel (voorstel van resolutie (CHR. DEFRAIGNE) om in het Burgerlijk Wetboek te erkennen dat een dier een levend wezen met gevoel is, *Parl.St.* Senaat 2014-15, nr. 6-196/1). Het voorstel werd ingediend op 1 april 2015 en is tot nog toe niet behandeld. In Nederland en Duitsland hebben we ook geen wetsvoorstellen of -ontwerpen gevonden die een dierenprivaatrecht tot gevolg zouden hebben.

In Frankrijk is de stichting *30 millions d'amis* (die de invoering van art. 515-14 Code civil wist te bewerkstelligen) begonnen met een wedstrijd voor rechtenstudenten, op zoek naar inspiratie voor de volgende «*grande avancée*» in het dierenrecht (zie <http://concours.30millionsdamis.fr/codecivil/>). Het is vooralsnog geenszins duidelijk welke hervormingen überhaupt voorgesteld zullen worden, laat staan of ze tot de schepping van een dierenprivaatrecht zullen leiden. Er is wel een recent proefschrift dat voorstellen doet: L. BOISSEAU-SOWINSKI, *La désappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2012, 416 p. (het oorspronkelijke proefschrift kan worden gevonden op <http://epublications.unilim.fr/theses/2008/boisseau-sowinski-lucille/boisseau-sowinski-lucille.pdf>).

⁸ In dezelfde zin: G. LOISEAU, «L'animal et le droit des biens», *RSDA* 2015, (423) 427-428.

⁹ We behandelen wel kort de mogelijkheid dat het dier een ethisch subject is, dat morele rechten en plichten heeft of kan hebben. Zie nrs. 8-10.

¹⁰ Zie bv. M. DELNOY, «La personnalité (juridique) de Paul: Paul a-t-il des droits? Les animaux et les droits subjectifs», *Rev.dr.ULg* 2011, (259) 260.

tot het privaatrecht en dan voornamelijk het goederenrecht, dat volgens sommigen wat te veel achterblijft bij de verbetering van de positie van de dieren.¹¹ Mogelijke wijzigingen in bijvoorbeeld de wetgeving op de dierbescherming laten we terzijde, omdat we als privatist de rechtstakken in kwestie onvoldoende kennen. Bestaande bepalingen in de wetgeving op de dierenbescherming of elders kunnen wel behandeld worden, in het bijzonder wanneer ze dezelfde functie vervullen als hervormingen in het buitenland. Daarnaast is het niet onze bedoeling om het huidige juridische statuut van de dieren te ontleden, behalve om te zien of een bepaalde hervorming nuttig is.¹²

Het onderzoek betreft hoofdzakelijk toegeëigende dieren, omdat niet-toegeëigende dieren weinig belang hebben voor het privaatrecht. Ze zijn een *res nullius*, dus een goed dat aan niemand toebehoort. Privaatrechtelijk gezien heeft niemand bevoegdheden over deze dieren of verantwoordelijkheden met betrekking tot deze dieren (abstractie gemaakt van de aansprakelijkheid voor wildschade). Daar kom nog bij dat er ethische argumenten zijn die stellen dat een moreel subject minder verplichtingen heeft tegenover wezens die verder van hem verwijderd zijn en zich aldus niet of minder in zijn invloedssfeer bevinden.¹³ Een mens heeft in deze opvatting meer verplichtingen tegenover zijn huisdier (dat van hem afhankelijk is) dan tegenover een dier in een groot natuurreservaat (dat onafhankelijk is), net zoals een mens meer verplichtingen heeft tegenover zijn levenspartner dan tegenover een wildvreemde. Aangezien toegeëigende dieren zich dichtbij een mens bevinden van wie zij afhankelijk zijn, ontwijkt men op die manier ook de genoemde ethische problematiek.

4. **Methodologie.** Het onderzoek is rechtsvergelijkend, waarbij in het bijzonder gekeken wordt naar het Zwitserse, Nederlandse, Franse en Duitse recht. Deze landen hebben alle formeel het dier onttrokken aan het goederenrecht. Het Zwitserse recht heeft daarenboven een groot aantal concrete wijzigingen aan de vermogensrechtelijke toestand van het dier aangebracht, terwijl andere landen meer terughoudend zijn gebleven.

¹¹ M. DELNOY, *ibid.*

¹² Zie hierover: R. GIELEN, *Dier en recht: mensenrechten ook voor dieren?*, Antwerpen, Maklu, 2000, 57-112; J.-P. MARGUÉNAUD, *L'animal en droit privé*, Parijs, PUF, 1992, 577 p. (Frans recht).

¹³ P. WENZ, *Environmental Justice*, Albany, State University of New York, 1988, 310 e.v.; K. WAELEBERS, F. STAFLEU en F. BROM, «Not All Animals Are Equal. Differences in Moral Foundations for the Dutch Veterinary Policy on Livestock and Animals in Nature Reservations», *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 2004, (497) 510-511 (beschrijvend). Zie ook: F. MEIJBOOM, *Houden van dieren. Over morele rechtvaardiging, doelen en waarden bij het houden van dieren*, Utrecht, Universiteit Utrecht, 2012, 38.

II. Het ethische statuut van het dier

A. Inleiding

5. **Ethiek als mijnenveld.** De ethiek is, zeker in onze multiculturele en levensbeschouwelijk diverse samenleving, een spreekwoordelijk mijnenveld. In de eerste plaats is de grondslag van ethische verplichtingen onzeker.¹⁴ Singer betoogt bijvoorbeeld dat de gelijkheid van de mensen een normatief begrip is, dat geenszins de werkelijke toestand beschrijft.¹⁵ Hij motiveert dat door te zeggen dat er geen enkele logisch dwingende reden is om een moreel onderscheid te maken naargelang bijvoorbeeld ras of intelligentie. Maar waarom zou een aanhanger van het ethisch egoïsme zich daar iets van aantrekken?¹⁶ Waarom zou hij niet zijn eigen belangen eerst stellen, gevolgd door de belangen van zijn naasten, totdat hij aan personen (of andere wezens) komt die hem onverschillig laten?

Bovendien valt te vrezen dat een goed deel van de deelnemers aan het ethische debat over het statuut van het dier meer ideologisch dan ethisch redeneren. Een auteur verhaalt zo dat een bijdrage die zij had geschreven voor een handboek (toch bij uitstek een medium dat een evenwichtig beeld van alle facetten moet bieden) inzake dierenethiek werd afgewezen omdat ze «niet zo agressief [was] tegen het opsluiten van dieren als de redacteuren van het handboek hadden willen zien».¹⁷ Andere auteurs bekritisieren de neiging om tegenstanders van een maximaal beschermend statuut van het dier te diaboliseren.¹⁸

Niettemin is een uiteenzetting raadzaam over wat onze inziens het ethische statuut van het dier is. In ons bestek kan die uiteenzetting slechts beknopt zijn. Het is geenszins onze bedoeling om de discussie te beslechten of een volledig overzicht te geven van alle stellingen.¹⁹

6. **Gelijkenissen tussen dier en mens.** De mens en het dier vertonen belangrijke gelijkenissen. Biologisch gezien is de mens een dier. Dieren hebben net zoals mensen behoeften, zoals voeding, affectie en onderdak, ook al is de concrete vorm hiervan zeer divers. Dieren kunnen (vermoedelijk) ook pijn voelen, ervan uitgaande dat zij een voldoende hoog ontwikkeld zenuwstelsel of equivalent orgaan hebben.²⁰ Dat werd in het verleden vaak anders aan gevoeld, zoals door Descartes en zijn beruchte stelling dat dieren biologische machines zijn.²¹ Mensen en dieren hebben bijgevolg beide belangen.²² De wetgeving op de dierenbescherming toont aan dat zelfs belangen van dieren minstens enige juridische bescherming genieten.

7. **Gelijk gewicht van belangen van dier en mens?** Als mensen en dieren belangen hebben, rijst de vraag naar de verhoudingen tussen die belangen. Sommige auteurs betogen dat *a priori* de belangen van mensen en dieren een gelijke rang moeten hebben. Anders maakt men zich schuldig aan «speciesisme», een variant op racisme en seksisme waarbij niet het ras of het geslacht maar het behoren tot een diersoort de grondslag voor discriminatie is (in de zin van: ongerechtvaardigd onderscheid).²³ Er moet dus nagegaan worden of het dier een moreel subject (min of meer) gelijkwaardig aan de mens kan zijn, d.w.z. of het morele rechten en plichten kan hebben (vgl. de rechtspersoonlijkheid, die een bekwaamheid is om juridische rechten en plichten te hebben). Indien deze vraag ontkennend beantwoord wordt, rijst nog de vraag of en in voorkomend geval hoe het dier een moreel object is,

gripsvorming, s.l., Gouda Quint, 2000, (281) 281-309 (bespreekt vooral Anglo-Amerikaanse auteurs).

¹⁴ J. DOOMEN, «Of Mosquitoes and Men: The Basis of Animal and Human Rights», *Croatian Journal of Philosophy* 2015, afl. 43, (37) 40-42; X, «The Grammar of Goodness. An Interview with Philippa Foot», *The Harvard Review of Philosophy* 2003, (32) 34. Zie ook: P. FOOT, «Morality as a System of Hypothetical Imperatives», *Philosophical Review* 1972, (305) 312.

¹⁵ P. SINGER, *Animal Liberation*, New York, HarperCollins, 2009, 5.

¹⁶ Zie over egoïsme in de ethiek: A. MOSELEY, «Egoism», *Internet Encyclopedia of Philosophy*, www.iep.utm.edu/egoism/. Ethisch egoïsme is een minderheidspositie binnen de ethiek (P. FOOT, o.c., *Philosophical Review* 1972, (305) 306). Dezelfde auteur heeft elders betoogd dat zichzelf verwaarlozen ook een moreel defect is (X, o.c., *The Harvard Review of Philosophy* 2003, (32) 39).

¹⁷ B. BOVENKERK, «Dierethiek of dierideologie», *Bij Nader Inzien* 19 november 2014, <https://bijnaderinzien.org/2014/11/19/dierethiek-of-dierideologie/>.

¹⁸ Bv. R. LIBCHABER, o.c., D. 2014, p. 380-381, nrs. 1-2.

¹⁹ Goede algemene overzichten kunnen gevonden worden in S.D. WILSON, «Animals and Ethics» in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, www.iep.utm.edu/anim-eth/; K. RAES, «Rechten van dieren of een juridisch statuut voor beschermenswaardige goederen? De natuur als ethisch object» in R. FOQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming, s.l.*, Gouda Quint, 2000, (311) 311-336; J. GAAKEER, «De rechtvaardige kent het leven van zijn dier?» in R. FOQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke be-*

²⁰ Er wordt een onderscheid gemaakt tussen pijn en «nociceptie» (het reageren op onaangename of schadelijke prikkels). Nociceptie geschiedt zelfs in bacteriën en eenvoudige ongewervelde dieren (bij deze laatste zelfs voldoende om ze te kunnen «africhten»), hoewel zij duidelijk niet beschikken over het nodige zenuwstelsel om pijn te voelen (H. WÜRBEL, «Ethology Applied to Animal Ethics», *Applied Animal Behaviour Science* 2009, afl. 3-4, (118) 123-124). Zie: L.U. SNEDDON, R.W. ELWOOD, S.A. ADAMO en M.C. LEACH, «Defining and Assessing Animal Pain», *Animal Behaviour* 2014, (201) 201-202; M. BARROT, «Tests and Models of Nociception and Pain in Rodents», *Neuroscience* 2012, vol. 211, (39) 39; E. AALTOLA, *Animal Suffering: Philosophy and Culture*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2012, 5 e.v.

²¹ Zie bv. R. DESCARTES, *Discours de la méthode*, Leiden, Maire, 1637, 56 e.v.; F. OST, *La nature hors la loi: l'écologie à l'épreuve du droit*, Parijs, La Découverte, 1995, 211 (beschrijvend); E. AALTOLA, o.c., 6 e.v. (beschrijvend).

²² D. BOON, «Over het dier als rechtssubject» in J.P. LOOF en P.B. CLITEUR (eds.), *Mensenrechten. Dierenrechten. Ecosysteemrechten*, Leiden, Stichting NJCM-Boekerij, 1997, (61) 69 (op te merken is dat deze auteur het hebben van belangen gelijkstelt met het hebben van een intrinsieke waarde).

²³ T. RIVAS, *Onrechtvaardig diergebruik: essays over dieren, ethiek en veganisme, s.l.*, Athanasia Producties, 2011, 97; M. DRENTHEN, *Grenzen aan wildheid. Wildernisverlangen en de betekenis van Nietzsches moraalkritiek voor de actuele milieu-ethiek*, Budel, Damon, 2003, 170 (beschrijvend); P. SINGER, o.c., 1 e.v.; H. WÜRBEL, o.c., (118) 122; F. MEIJBOOM, o.c., 34, voetnoot 21.

d.w.z. dat het een object is dat een eigen of instrumentele morele waarde heeft en bijgevolg bescherming verdient.²⁴

In de ethische literatuur worden de bovenstaande vragen veelal omschreven als een debat tussen voorstanders van dierenrechten (het dier is een moreel subject) respectievelijk van dierenwelzijn (het dier is een moreel object).²⁵

B. Dieren als moreel subject? Of: hebben dieren rechten?

8. «Dieren hebben rechten». Regan betoogt wezens een inherente waardigheid hebben wanneer zij overtuigingen en verlangens hebben, kunnen waarnemen, een geheugen en zin voor de toekomst hebben, emoties hebben en genot en pijn kunnen voelen, enzovoort.²⁶ Uit die inherente waardigheid vloeit op kantiaanse wijze voort dat dieren rechten hebben. Anders zouden we namelijk dieren blijven behandelen als middelen, niet als doeleinden in zichzelf, wat in conflict geraakt met hun inherente waardigheid.

De besproken stelling staat onzes inziens in een moeilijke verhouding met de voorgestelde hervormingen. Als dieren rechten hebben, ligt het voor de hand om ze de rechtspersoonlijkheid te verlenen. Maar het ligt erg moeilijk om zakelijke rechten te hebben op een rechtspersoon *sensu lato*. De voorgestelde hervormingen gaan er juist vanuit dat het dier onderworpen blijft aan het goederenrecht.

9. **Bezwaren.** Tegen de stelling dat dieren recht hebben, worden een aantal onzes inziens beslissende bezwaren ingebracht. Het essentiële probleem is dat dieren geen voldoende ontwikkelde rationaliteit noch ethisch aanvoelen hebben, die ze in staat zouden stellen om het concept van rechten en daarmee in verband staande verplichtingen te begrijpen.²⁷ Zij hebben geen besef van de wederkerigheid die nodig is voor ethiek en recht. Heeft al ooit iemand een werkelijke dialoog gehad met een dier over ethiek? Dieren hebben dientengevolge ook niet de nodige

vrijheid om zich desnoods te ontworstelen aan hun natuur, die ze niet kunnen overstijgen, in tegenstelling tot de mens.²⁸ In tegenstelling tot mensen worden dieren dus niet geacht om hun belangen op te offeren wanneer een ethisch voorschrift dat opdraagt.²⁹ De ethiek kan derhalve bezwaarlijk anders dan antropocentrisch zijn, want enkel het handelen van mensen (de enige dragers van verplichtingen) is ethisch pertinent.³⁰

10. **Analoge redenering voor rechtspersoonlijkheid.** Het onevenwicht tussen mensen en dieren impliceert onzes inziens ook dat dieren beschermen door hen rechtspersoonlijkheid te verlenen (een logische stap als dieren ethische rechten hebben), het begrip van de rechtspersoonlijkheid miskent.³¹ De rechtspersoonlijkheid identificeert de deelnemers aan het rechtsverkeer. Dieren kunnen evenwel niet deelnemen aan het rechtsverkeer, omdat zij niet het nodige begrip hebben om rechten en plichten te begrijpen.

C. Beschermwaardigheid als moreel object?

11. **Inleiding.** Het feit dat het dier geen moreel subject is met eigen ethische rechten en plichten, impliceert nog niet dat het dier overgeleverd wordt aan de menselijke willekeur.³² Dieren kunnen nog steeds een inherente of instrumentele waarde hebben. Een instrumentele waarde bestaat wanneer dieren nuttig zijn om een bepaald doel te bereiken. Inherente waarde impliceert daarentegen dat de waarde op zichzelf reeds waardevol is: ze moet niet verantwoord worden door een doel, maar is zelf een doel.³³

1° Inherente waardigheid of waarde van dieren

12. **Inherente waardigheid door bezit van «brokken» rationaliteit.** Een variant op de hierboven besproken³⁴

²⁴ Het is denkbaar dat een moreel object «negatief» is, in die zin dat men het moet bestrijden. Voor zover wij weten stelt niemand de uitroeiing van alle dieren voor, zodat we korthedshalve deze mogelijkheid niet onderzoeken.

²⁵ H. WÜRBEL, o.c., *Applied Animal Behaviour Science* 2009, afl. 3-4, (118) 119.

²⁶ T. REGAN, *The Case for Animal Rights*, Berkeley, University of California Press, 2004, 243: «Individuals are subjects-of-a-life if they have beliefs and desires; perception, memory, and a sense of the future, including their own future; an emotional life together with feelings of pleasure and pain; preference- and welfare-interests; the ability to initiate action in pursuit of their desires and goals; a psychophysical identity over time; and an individual welfare in the sense that their experiential life fares well or ill for them, logically independently of their utility for others and logically independently of their being the object of anyone else's interests. Those who satisfy the subject-of-a-life criterion themselves have a distinctive kind of value – inherent value – and are not to be viewed or treated as mere receptacles». Zie ook: S.D. WILSON, o.c., in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, www.iep.utm.edu/anim-eth/; F. MEIJBOOM, o.c., 36 e.v.

²⁷ R.L. SANDLER, *The Ethics of Species*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, 41.

²⁸ F. OST, o.c., 216; X. DIJON, *Droit naturel*, I, *Les questions du droit*, Parijs, PUF, 1998, 130-131; B. BROUWER, «Echte rechten?» in J.P. LOOF en P.B. CLITEUR (eds.), *Mensenrechten. Dierenrechten. Ecosysteemrechten*, Leiden, Stichting NJCM-Boekerij, 1997, (75) 76; J. GAAKEER, o.c., in R. FOCQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, (281) 301.

²⁹ S.D. WILSON, o.c., in *Internet Encyclopedia of Philosophy*, www.iep.utm.edu/anim-eth/; F. OST, o.c., 216-218; O. LE BOT, «Des droits fondamentaux pour les animaux: une idée saugrenue?», *RSDA* 2011, afl. 1, (11) 20 (enkel mensen hebben vrijheid).

³⁰ F. OST, o.c., 222; M. DRENTHEM, o.c., 15; K. RAES, o.c., in R. FOCQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, 324.

³¹ G. FARJAT, «Entre les personnes et les choses, les centres d'intérêts. Prolégomènes pour une recherche», *RTD civ.* 2002, (221) 238; F. OST, o.c., 221; O. LE BOT, o.c., *RSDA* 2011, afl. 1, (11) 22 (die meer redeneert vanuit het concept van de subjectieve rechten).

³² K. RAES, o.c., in R. FOCQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, 312.

³³ R.L. SANDLER, o.c., 34; K. RAES, o.c., in R. FOCQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, 315.

³⁴ Zie nr. 8.

stelling van Regan wordt voorgesteld door Wood.³⁵ Hij vertrekt eveneens van een kantiaanse opvatting. Hij stelt echter voor om het «personificatiebeginsel» van Kant overboord te gooien, dat inhoudt dat rationaliteit enkel tot een ethisch recht leidt voor concrete subjecten. Zo wordt het mogelijk om te betogen dat rationaliteit *in abstracto* geëerbiedigd moet worden, ook zonder concreet rationeel subject. Dieren zijn niet rationeel, maar bezitten wel «brokken» rationaliteit; ze kunnen pijn en genot voelen, herinneringen hebben, emoties voelen, sociale banden opbouwen. Die brokken rationaliteit moeten geëerbiedigd worden. Die eerbied is niet even uitgestrekt als de eerbied voor een volwaardige rationaliteit, zodat dieren in deze visie geen rechten hebben.

13. **Inherente waarde als pijn voelende wezens.** In de utilitaristische theorie (met Bentham als boegbeeld) worden (het vermijden van) pijn en (het verkrijgen van) genot als de enige nastrevenswaardige doelstellingen beschouwd. Het is hierbij weinig relevant wie die pijn of dat genot voelt; enkel relevant is hoeveel pijn en genot een bepaalde handeling tot gevolg heeft. Aangezien dieren thans vrij algemeen beschouwd worden als wezens die pijn en genot kunnen voelen op een wijze die niet al te zeer verschilt van mensen³⁶, kan men hieruit afleiden dat ook dieren te beschermen zijn.³⁷

2° Instrumentele waarde van dieren

14. **Dieren liggen na aan het hart van velen.** Het hoeft nauwelijks betoog dat een substantieel deel van de bevolking de bescherming van dieren belangrijk vindt. De recente petitie die in Frankrijk leidde tot de invoering van art. 515-14 Code civil (dat het dier erkent als een levend en voelend wezen), werd door meer dan 750.000 mensen ondertekend.³⁸ De verbetering van de bescherming van dieren zou dus één van hun wensen vervullen, met als gevolg dat hun welzijn verhoogt. Dieren hebben dan een instrumentele waarde, want door ze te beschermen verbetert men het welzijn van de bevolking.

³⁵ A. Wood, «Kant on Duties Regarding Nonrational Nature», *Aristotelian Society Supplementary Volume* 1998, (189) 200-202. Zie voor een wat andere benadering: F. MEIJBOOM, o.c., 21 (beschrijvend).

³⁶ Zie de verwijzingen in voetnoot 20.

³⁷ BENTHAM, *The Principles of Morals and Legislation*, hoofdstuk XVII, section 1 («The Question Is not Can They Reason? Or Can They Talk? But Can They suffer?»); E. DIRIX, o.c., RW 2014-15, 1122; T. REGAN en P. SINGER (eds.), *Animal Rights and Human Obligations*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1976, 129-130; F. MEIJBOOM, o.c., 18-20; J. VORSTENBOSCH en B. BOVENKERK, «Dieren in het recht, een knagend probleem: De discussie over een verbod op de nertsenfokkerij», *Nederlands tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechtstheorie* 2001, afl. 3, (226) 233 («Welzijn wordt algemeen erkend als een moreel relevante factor»).

³⁸ J.-P. MARGUÉNAUD, «Une révolution théorique: l'extraction masquée des animaux de la catégorie des biens», *JCP G* 2015, 495.

15. **Menselijke empathie.** Een variant op het voorgaande argument beklemtoont de menselijke empathie.³⁹ Mensen kunnen zich inleven in het leed van anderen, met inbegrip van dieren.⁴⁰ Een dergelijk inleven in het leed van dieren leidt vaak tot een zekere mate van leed bij mensen, zodat het verminderen van het dierenleed ertoe leidt dat ook mensen minder lijden. Er zijn ook pogingen om een «zorgethiek» op poten te zetten, die empathie tot morele richtlijn zou maken.⁴¹

In verband hiermee moet worden opgemerkt dat sommige auteurs suggereren dat de wens om dieren te beschermen een genetische oorsprong zou kunnen hebben.⁴² Wel wordt opgemerkt dat er steeds een groot risico is dat de menselijke empathie misleid wordt, want dieren uit hun pijn niet noodzakelijk op dezelfde manier als mensen, wat ertoe kan leiden dat pijn hetzij niet, hetzij ten onrechte opgemerkt wordt.⁴³

16. **Slechte behandeling van dieren vermindert «menselijkheid».** Kant betoogt dat mensen plichten hebben tegenover dieren die analoog zijn aan de plichten die ze zouden hebben jegens mensen die dezelfde functies hebben vervuld als de dieren.⁴⁴ Die plichten zijn slechts indirect; hij verantwoordt ze door te stellen dat iemand die dieren niet goed behandelt, ook mensen niet goed zal behandelen. In de recente criminologische literatuur zijn er aanwijzingen dat personen die in hun jeugd dieren mishandelen (met inbegrip van bestialiteit), op latere leeftijd vaker gewelddaden tegen mensen plegen.⁴⁵ Dat sugge-

³⁹ Zie over empathie: E. AALTOLA, o.c., 164 e.v.

⁴⁰ V.A. MATHUR, B.K. CHEONA, T. HARADA, J.M. SCIMECA en J.Y. CHIAO, «Overlapping Neural Response to the Pain or Harm of People, Animals, and Nature», *Neuropsychologia* 2016, (265) 265-273; H. WÜRBEL, o.c., *Applied Animal Behaviour Science* 2009, afl. 3-4, (118) 120-121; J. KAZEZ, *Animalkind. What We Owe to Animals*, Chichester, Wiley-Blackwell, 2010, 9 e.v. (die een aantal rituelen of mythes bespreekt die door mensen gebruikt worden om hun schuldgevoel over het doden van dieren te verzachten).

⁴¹ Zie: J. GAAKEER, o.c., in R. FOUQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, 294-295.

⁴² H. WÜRBEL, o.c., *Applied Animal Behaviour Science* 2009, afl. 3-4, (118) 119.

⁴³ H. WÜRBEL, o.c., *Applied Animal Behaviour Science* 2009, afl. 3-4, (118) 122; E. AALTOLA, o.c., 11-12.

⁴⁴ I. KANT, *Lectures on Ethics*, Londen, Methuen, 1979, 239-241; T. REGAN en P. SINGER (eds.), o.c., 122-123 (uittreksel). Zie ook: F. MEIJBOOM, o.c., 27; K. RAES, o.c., in R. FOUQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, (311) 321 e.v.; J. GAAKEER, o.c., in R. FOUQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, 289 (die ook bv. Voltaire bespreekt).

⁴⁵ C. BRANDY en B. HENDERSON, «Childhood Animal Cruelty Methods and Their Link to Adult Interpersonal Violence», *Journal of Interpersonal Violence* 2011, (2211) 2211-2227; C. HENSLEY, S. TALLICHET en S. SINGER, «Exploring the Possible Link Between Childhood and Adolescent Bestiality and Interpersonal Violence», *Journal of Interpersonal Violence* 2006, (910) 910-923; C. HENSLEY, S. TALLICHET en E. DUTKIEWICZ, «Childhood Bestiality», *Journal of Interpersonal Violence* 2010, (557) 557-567; C. HENSLEY, S. TALLICHET en E. DUTKIEWICZ, «The Predictive Value of Childhood Animal Cruelty Methods on Later Adult Violence: Examining Demographic and Situational Correlates», *International Journal of Offender Therapy and Compa-*

reert dat Kant gelijk had, maar men moet zich natuurlijk afvragen of de neiging om gewelddaden tegen mensen te plegen veroorzaakt wordt door de jeugdige dierenmishandeling. De jeugdige dierenmishandeling kan ook slechts een vroege uiting zijn van de achterliggende gebreken die later tot gewelddaden tegen mensen leiden.

III. Rechtstheoretische pijnpunten van het dier als quasi-goed

A. Een derde categorie naast rechtssubjecten en goederen?

1° Quasi-goederen: tussen rechtssubjecten en goederen

a) Erkenning van quasi-goederen

17. **Frankrijk.** Een eerste vraag is of de eeuwenoude tweedeling tussen de mensen (algemener: rechtssubjecten) en goederen nog houdbaar is.⁴⁶ Zo kan voor het Franse recht verdedigd worden dat de *êtres sensibles* («voelende wezens») of ook nog *êtres vivants doués de sensibilité* een derde categorie vormen, nu dieren uitdrukkelijk die geheel nieuwe kwalificatie verkrijgen in art. 515-14 Code civil.⁴⁷ Alleszins vormen de *êtres sensibles* geen derde soort goederen naast de roerende en de onroerende goederen, wat wel een tijd overwogen werd maar ten slotte werd verworpen.⁴⁸

18. **Oostenrijk.** Ook voor het Oostenrijkse recht kan dat worden verdedigd dat dieren quasi-goederen zijn. § 285 ABGB zegt dat een goed («*Sache*») alles is dat buiten de mens bestaat en de mens dient. § 285a ABGB volgt daar direct op en zegt dat dieren geen *Sachen* zijn, waarbij de regels van het goederenrecht slechts van toepassing zijn (op analoge wijze?) voor zover ze niet door andere regels tegengesproken worden.⁴⁹ Nochtans meent een deel van de rechtsleer dat dieren een bijzondere categorie van de goederen zijn gebleven.⁵⁰ Ze mogen, volgens de wet, weliswaar niet «goederen» genoemd worden,

maar dat zou enkel zijn om te vermijden dat juridische leken dieren verkeerd zouden inschatten. We hebben de indruk dat dit argument botst met § 285 ABGB, die een zeer ruime definitie bevat. In landen waar men de dieren uit een meer strikt omschreven categorie haalt, kan men dat argument wel maken (zie nr. 20).

19. **Inhoud van de derde categorie?** In onze inleiding hebben we reeds gezegd dat de verandering in het juridisch statuut van dieren voornamelijk symbolisch is. Hieruit leidt een auteur af dat «de ontzakelijking van dieren niet meer [is] dan een symbolische daad van politieke correctheid die niet thuishoort in het Burgerlijk Wetboek».⁵¹ De derde categorie blijkt inhoudloos te zijn: dezelfde regels die gisteren op de dieren als goederen van toepassing waren, zijn vandaag op de dieren als quasi-goederen van toepassing. De manier waarop ze van toepassing zijn, is fundamenteel veranderd, maar de praktische weerslag daarvan is onbestaande. J.-J. Urvoas, de voorzitter van de *Commission des lois* van de Franse *Assemblée nationale*, bevestigt zelfs dat de wijziging geen praktische gevolgen heeft.⁵² Zowel art. 515-14 Code civil als § 285 ABGB bepalen immers dat dieren geregeld worden door het goederenrecht. In het goederenrecht zijn er geen noemenswaardige wijzigingen gebeurd.⁵³

Zwitserland daarop is een uitzondering, maar zelfs dan blijkt nog dat alle wijzigingen evengoed binnen het kader van het goederenrecht hadden kunnen plaatsvinden (zie nr. 65). Terecht wordt opgemerkt dat een echt «dierenprivaatrecht» (dat de plaats van het goederenrecht zou innemen) erg moeilijk te ontwikkelen is.⁵⁴ Er is wel reeds minstens één poging in die richting ondernomen.⁵⁵ Men kan zich alleszins afvragen of dat nodig is. De meeste regelingen die de toestand van het dier wezenlijk raken, zijn publiekrechtelijk van aard: men denke aan de wetgeving op het dierenwelzijn en de dierenbescherming, de regels over de veehouderij, over wetenschappelijke experimenten enzovoort.⁵⁶

rative Criminology 2012, afl. 2, (281) 281-295; M.L. PETERSEN en D. FARRINGTON, «Cruelty to Animals and Violence to People», *Victims & Offenders* 2007, vol. 2, afl. april, (21) 21-43; C. HENSLEY, S. TALLICHET en E. DUTKIEWICZ, «Recurrent Childhood Animal Cruelty: Is There a Relationship to Adult Recurrent Interpersonal Violence?», *Criminal Justice Review* 2009, (248) 248-257.

⁴⁶ Vgl. R. LIBCHABER, o.c., D. 2014, p. 385, nr. 10.

⁴⁷ J.-P. MARGUÉNAUD, «Une révolution théorique: l'extraction masquée des animaux de la catégorie des biens», *JCP G* 2015, 495; G. LOISEAU, o.c., *RSDA* 2015, 427. *Contra*: F. MARCHADIER, o.c., *RSDA* 2015, 435.

⁴⁸ J.-P. MARGUÉNAUD, o.c., *RSDA* 2014, afl. 2, 19-20.

⁴⁹ O. KÄLIN, o.c., 138.

⁵⁰ KISSLINGER, KODEK en STABENTHEINER, m.m.v. A. FENYVES, F. KERSCHNER en A. VONKILCH (eds.), *ABGB. §§ 285-352*, Wenen, Verlag Österreich, 2011, 27-28 (met verwijzing naar de wetsvoorbereiding, waarin gesproken wordt over de behoefte om een beter onderscheid te maken «zwischen Tieren und anderen Sachen»).

⁵¹ J.E. JANSEN, o.c., *RM Themis* 2011, 201.

⁵² J.-J. URVOAS, «Régime juridique des animaux», www.urvoas.bzh, 17 september 2014: «Ni la chasse, ni la pêche, ni la consommation de viande, ni les pratiques d'abattage conformes aux textes en vigueur ou la corrida ne sont évidemment remises en cause, l'article ne faisant que transposer au Code civil des règles déjà existantes dans notre droit et présentes dans d'autres codes» (oorspronkelijke beklemtoening).

⁵³ G. LOISEAU, o.c., *RSDA* 2015, 427.

⁵⁴ M. DELNOY, o.c., *Rev.dr.Ulg.* 2011, 262: («Mais alors, si ce ne sont plus des choses, quel régime juridique leur appliquer? La tâche semble insurmontable»); F. GLANSDORFF, o.c., in *Contestation, combats et utopies. Liber amicorum Christine Matray*, 198.

⁵⁵ L. BOISSEAU-SOWINSKI, *La désappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2012, 416 p.

⁵⁶ Vgl. R. LIBCHABER, o.c., D. 2014, p. 384, nr. 7.

b) Minder verregaande «verheffingen» van dieren

20. **Soms: nieuwe soort binnen de goederen?** In andere landen, zoals Nederland en Duitsland, ligt de zaak moeilijker. De wet bepaalt er enkel dat dieren geen zaken zijn, maar geeft geen uitsluitel over wat ze dan wel zijn. In Nederland zou men alleszins kunnen verdedigen dat dieren een derde soort goederen zijn (naast de zaken en de vermogensrechten⁵⁷), die weliswaar niet genoemd wordt in art. 3:1 NBW. Men zou ook kunnen verdedigen dat dieren een bijzondere vorm van de vermogensrechten zijn, omdat zij «overdraagbaar zijn, of ertoe strekken de rechthebbende stoffelijk voordeel te verschaffen, ofwel verkregen zijn in ruil voor verstrekt of in het vooruitzicht gesteld stoffelijk voordeel» (art. 3:6 NBW). De toelichting van het toekomstige art. 3:2a NBW verzet zich niet tegen, aangezien de indieners enkel een nieuwe categorie (zonder nadere beschrijving van de aard hiervan) wensten te scheppen.⁵⁸ Art. 5:19 NBW bemoeilijkt de analyse wel, want dat spreekt – nog steeds – over de eigendom van dieren. In het Nederlandse recht is het eigendomsrecht evenwel vastgemaakt aan het begrip «zaak», aangezien men geen eigenaar maar rechthebbende is van een vermogensrecht.⁵⁹

In Duitsland wordt dan weer verdedigd dat dieren een bijzondere categorie van de goederen zijn gebleven.⁶⁰ Dat valt te verdedigen, want § 90 BGB definieert de *Sache* als lichamelijke *Gegenstände*. De *Sachen* omvatten dus niet alle mogelijke goederen (vermogensbestanddelen)⁶¹, zodat er ruimte is voor een nieuwe categorie binnen de goederen maar naast de *Sachen*.

21. **Soms duidelijke bevestiging van dieren als goederen.** Er zijn ook landen die dieren handhaven in de categorie van de goederen, maar uitdrukkelijk beklemtonen dat de wetgeving op het dierenwelzijn de onverkorte toepassing van het goederenrecht verhindert. Hier kan Hongarije als voorbeeld genoemd worden.⁶²

⁵⁷ In Belgische termen zijn de «zaken» de lichamelijke goederen, de «vermogensrechten» de onlichamelijke goederen.

⁵⁸ Amendement (CRAMER en WAALKENS) bij «Een integraal kader voor regels over gehouden dieren en daaraan gerelateerde onderwerpen (Wet dieren)», *Parl.St.* Tweede Kamer (Nederland), 2009-10, nr. 31.389/37.

⁵⁹ Zie bv. A.F. MOLLEMA, *Het beperkte recht. Een analyse van zijn theoretische constructie, zijn plaats in het systeem van het vermogensrecht en zijn mogelijke inhoud*, Deventer, Kluwer, 2013, 142 e.v.

⁶⁰ CHR. BERGER, H.-P. MANSEL, A. STADTLER, R. STÜRNER en A. TEICHMANN, *Jauernig. Bürgerliches Gesetzbuch mit Allgemeinem Gleichbehandlungsgesetz (Auszug). Kommentar*, München, Mohr Siebeck, 2014, 37.

⁶¹ Om ons tot het meest opvallende te beperken: alle onlichamelijke goederen zijn géén *Sache*.

⁶² § 5:14, derde lid Polgári törvénykönyv (Hongaars BW).

2° Een mogelijke kwalificatie van dieren als derde categorie naast rechtssubjecten en goederen: des centres d'intérêts?

22. **Centres d'intérêts: begrip.** Het bijzondere statuut van dieren inspireerde G. Farjat reeds in 2002 om ze te beschouwen als een derde categorie tussen het goed en het rechtssubject.⁶³ Hij ziet de *centres d'intérêts* als objecten en groeperingen (van personen of van goederen) zonder rechtspersoonlijkheid, die evenwel toch dienen als toerekeningspunt of aanknopingspunt (*point d'imputation*) voor rechtsregels. Een klassiek voorbeeld hiervan is de onderneming, die wordt gedefinieerd onafhankelijk van haar juridische vorm – vennootschap met of zonder rechtspersoonlijkheid, natuurlijk persoon, informele groepering, ... – maar wel onderworpen is aan talrijke voorschriften over bijvoorbeeld de boekhouding, de vrije mededinging of de omgang met consumenten.⁶⁴ De bescherming die dieren krijgen maakt er eveneens *centres d'intérêts* van: zij dienen als aanknopingspunt voor rechtsregels gericht aan rechtssubjecten, in eerste instantie aan hun eigenaars, die ze moeten behandelen op beschaafde⁶⁵ wijze.

23. **Inderdaad grijze zones, maar nog te veel onduidelijkheid.** Er valt alleszins iets te zeggen voor een derde categorie tussen het goed en de persoon. Er zijn inderdaad een aantal rechtsfiguren die zich in meerdere of mindere mate tussen de beide klassieke categorieën bevinden. Wijzelf denken aan de juridische algemeenheden, die strikt genomen een (meestal) onverdeelde veelheid van goederen zijn (dus rechtssubjecten), maar wel min of meer eigen activa en passiva hebben (wat doet denken aan rechtssubjecten).⁶⁶ Daarnaast worden overledenen in toenemende mate beschouwd als dragers van rechten, in het bijzonder persoonlijkheidsrechten, ondanks het feit dat het overlijden de persoonlijkheid doet uitdoven.⁶⁷ Embryo's kunnen ook nog genoemd worden als zich bevindend in het overgangsgebied tussen goed en persoon (in de ruime zin).⁶⁸ Aangezien de persoonlijkheid pas ont-

⁶³ Zie: G. FARJAT, «Entre les personnes et les choses, les centres d'intérêts. Prolégomènes pour une recherche», *RTD civ.* 2002, (221) 221-245, i.h.b. 230-232.

⁶⁴ Bv. art. III.82 (boekhouding), art. IV.1 (vrije mededinging) en art. VI.2 (informatie van de consument) WER.

⁶⁵ Vaak wordt gesproken over een humane of menselijke behandeling, maar wreedheid is net zo goed des mensen als barmhartigheid. «Beschaving» is een meer normatief begrip, dat inhoudt dat men de natuurtoestand overstijgt.

⁶⁶ Zie hierover uitgebreid: J. VANANROYE, *Onverdeelde boedel en rechtspersoon. Technieken van vermogensafschieding, vermogensovergang en vermogensvereffening in het burgerlijk en ondernemingsrecht*, Antwerpen, Biblo, 2014, 411 p.; E. DEWITTE en V. SAGAERT, «Reflecties over de algemeenheid van goederen» in *Contracteren*, 2012, (131) 132.

⁶⁷ Zie hierover (kritisch): F. SWENNEN, «Er is leven na de dood. Persoonlijkheidsrechten na overlijden», *TPR* 2013, 1489-1553.

⁶⁸ Zie bv. M. MARTIN, «Vers un genre juridique commun à l'animal, l'embryon et le cadavre», *Revue générale du droit* 2015, afl. 15, www.revuegeneraledudroit.eu.

staat door de geboorte, heeft het embryo nog geen persoonlijkheid. Logischerwijze zou het dan in de categorie van de goederen moeten zitten, tenzij men het beschouwt als een bestanddeel van het lichaam van de moeder (hoewel dat niet noodzakelijk inhoudt dat het embryo geen goed is⁶⁹). Maar niettegenstaande dat heeft het embryo eigen belangen en zelfs rechten krachtens het adagium *infans conceptus pro iam nato habetur quoties de commodis eius agitur*.⁷⁰

De vraag rijst wel of de *centres d'intérêts* voldoende eenvormig zijn om een werkelijk afgezonderde categorie te zijn. G. Farjat erkent zelf reeds dat de *centres d'intérêts* talrijke vormen aannemen, die in zeer onderscheiden mate gereguleerd worden.⁷¹ De theorievorming op dit punt staat nog niet ver, en het is hier niet de plaats om ze veel verder te brengen.

B. De definities van goederen en zakelijke rechten

24. «Oude» definities. Traditioneel kan het goed gedefinieerd worden als een (lichamelijk of onlichamelijk, roerend of onroerend, ...) object dat het voorwerp kan zijn van zakelijke rechten.⁷² Omgekeerd kunnen zakelijke rechten enkel rusten op goederen.⁷³ Zo wordt ontkend dat de vennoten in een vennootschap met rechtspersoonlijkheid een eigendomsrecht (dus een zakelijk recht) hebben op de vennootschap of haar vermogen⁷⁴, omdat de vennootschap geen goed is.⁷⁵ Er anders over oordelen, zou haar rechtspersoonlijkheid miskennen. Dezelfde stelling

⁶⁹ Er is rechtsleer die het menselijk lichaam beschouwt als een goed, dat weliswaar buiten de handel is (J.E. JANSEN, «Goederenrecht en het menselijk lichaam. Over kogels, kunstbenen en ingeslikte kwartjes», AA 2011, (512) 512-518).

⁷⁰ C. AUGHUET, L. BARNICH, D. CARRÉ, N. GALLUS, G. HIERNAUX, N. MASSAGER, S. PFEIFF, N. UYTENDAELE, A.-CH. VAN GYSEL en T. VAN HALTEREN, *Les personnes in De Page. Traité de droit civil belge*, Brussel, Bruylant, 2015, p. 47-48, nr. 21 (met verwijzingen).

⁷¹ G. FARJAT, o.c., RTD civ. 2002, 236.

⁷² Bv. C. LEBON, *Het goederenrechtelijk statuut van schuldvorderingen*, Antwerpen, Intersentia, 2010, p. 101, nr. 91; P. LECOCQ, *Manuel de droit des biens, I, Biens et propriété*, Brussel, Larcier, 2012, p. 13, nr. 4 in fine.

⁷³ Vgl. P. LECOCQ, V. SAGAERT en B. VANBRABANT, «La notion de biens» in E. DIRIX en Y.-H. LELEU (eds.), *Rapports belges au Congrès de l'Académie internationale de droit comparé à Utrecht. De Belgische rapporten voor het congres van de Académie internationale de droit comparé te Utrecht*, Brussel, Bruylant, 2006, (175), p. 182, nr. 7.

Frankrijk: F. MARCHADIER, o.c., in M. BOUDOT en D. VEILLON (eds.), *Les propriétés. Université d'été facultatis iuris Pictaviensis*, 98.

⁷⁴ Voorgesteld door M. COIPEL, «Le droit de propriété des associés dans les sociétés dotées de la personnalité morale» in *Eigendom – Propriété*, Brugge, die Keure, 1996, (31), p. 34 e.v., nrs. 7 e.v.

⁷⁵ Y. DE CORDT, *L'égalité entre actionnaires*, Brussel, Bruylant, 2004, p. 256-257, nr. 191 (met verwijzingen); F. GUEBS, «Les droits afférents à des instruments financiers», RPS 2007, (291), p. 297, voetnoot 13.

Frankrijk: R. SAVATIER, «Essai d'une présentation nouvelle des biens incorporels», *Rev.trim.dr.civ.* 1958, (331), p. 359, nr. 50.

wordt overigens verdedigd met betrekking tot dieren, in het geval dat zij rechtspersoonlijkheid zouden krijgen.⁷⁶

25. **Herdefinitie nodig?** Als dieren niet langer goederen zijn maar wel geregeld worden door het goederenrecht, dreigen de bovenstaande definities achterhaald te raken. Er rusten immers zakelijke rechten op iets anders dan een goed. Een doorgewinterde pessimist zou hierin misschien het begin zien van de mogelijkheid dat zakelijke rechten op mensen zouden kunnen rusten, wat al snel neerkomt op het herinvoeren van de slavernij. Men zou de herdefinitie echter nog kunnen afwenden doordat het goederenrecht in de regel per analogie van toepassing wordt verklaard door de wet.

C. Appreciatie

1° *Foute redenering om tot een derde categorie naast goederen en rechtssubjecten te komen?*

26. **Hoedanigheid van goed = volledige toepassing van goederenrecht.** Men kan zich afvragen of de opwaardering van dieren tot quasi-goederen niet het gevolg is van een spijtige gedachtegang, die inhoudt dat men ervan uitgaat dat op een goed automatisch het volledige goederenrecht (en de overige delen van het vermogensrecht) onverkort van toepassing is.⁷⁷ Dieren zouden zo kunnen gefolterd, verminkt of gedood kunnen worden, dit alles krachtens het eigendomsrecht, dat de bevoegdheid bevat om over het goed te beschikken in juridische en in feitelijke zin (art. 544 BW).⁷⁸ Gezien de bijzondere aard en de pijngevoeligheid van dieren is dat inderdaad onwenselijk. De gedachtegang is echter fout, zoals we hieronder uiteenzetten. Er zijn namelijk een aantal goederen waarvoor het goederenrecht gekortwiekt wordt – soms zelfs verregaand – zonder dat ze de hoedanigheid van goed verliezen.

27. **Goederen zonder onverkorte toepassing van het goederenrecht.** Een eerste voorbeeld zijn de goederen die buiten de handel zijn. Ze zijn goederen, dus dingen die de mens zich kan toe-eigenen,⁷⁹ maar de wet heeft een groot aantal vermogensrechtelijke regels buiten toepassing gesteld, zoals de verkrijgende verjaring (art. 2226 BW).⁸⁰

28. **Goederen zonder onverkorte toepassing van het goederenrecht (vervolg).** Een goed is buiten de handel omdat de wet dat bepaalt. Maar ook het gewoonterecht

⁷⁶ F. GLANSDORFF, o.c., in *Contestation, combats et utopies. Liber amicorum Christine Matray*, 200.

⁷⁷ J.E. JANSEN, o.c., RM Themis 2011, (187) 199.

⁷⁸ R. LIBCHABER, o.c., D. 2014, p. 386, nr. 11 (met de opmerking dat het strafrecht te dezen de bevoegdheden van de eigenaar reeds verregaand beperkt).

⁷⁹ Sommige goederen buiten de handel zijn toegeëigend, zoals het openbaar domein, dat (in beginsel) eigendom is van de Staat of een andere publiekrechtelijke rechtspersoon.

⁸⁰ V. SAGAERT, *Goederenrecht in Beginselen van Belgisch Privaatrecht*, Mechelen, Kluwer, 2014, p. 148, nr. 172.

kan goederen een bijzonder statuut verlenen wegens hun eigen aard, zoals aangetoond wordt door de zogenaamde familiestukken. Familiestukken zijn goederen die een sterke band hebben met het verleden en de tradities van een familie en die bestemd zijn om de herinnering aan dat verleden en die tradities binnen de familie levendig te houden, zodat de morele waarde ervan de overhand neemt op de vermogenswaarde.⁸¹ Voorbeelden zijn: adelbrieven, briefwisseling, familiebescheiden, eretekens en familieportretten.⁸² Interessant genoeg is de regeling over familiestukken reeds ingeroepen als een mogelijke grondslag om dieren (ook) volgens bijzondere regels te behandelen.⁸³ Zowel familiestukken als dieren hebben namelijk een waarde die niet louter economisch is. Familiestukken herinneren aan het roemruchte verleden; dieren hebben een ethisch statuut op grond van het feit dat zij pijn kunnen lijden.

Volgens een belangrijk deel van de rechtsleer, gesteund door een deel van de erg schaarse relevante rechtspraak,⁸⁴ zijn familiestukken onderworpen aan een bijzonder regime van gedwongen mede-eigendom, dat meer weg heeft van de oude familiale eigendom en erop gericht is om de familiestukken als één veelheid van goederen te bewaren.⁸⁵ Daartoe wordt art. 842, derde lid BW analogisch toegepast (in het geval dat de familieleden niet zelf één van hen aanstellen), zodat één bewaarder aangesteld wordt voor het geheel van de familiestukken.⁸⁶ De verwerping van de nalatenschap impliceert ook niet dat een

afstammeling of andere verwant zijn rechten op de familiestukken verliest.⁸⁷

Recente(re) rechtspraak, gevolgd door sommige rechtsleer,⁸⁸ is evenwel niet geneigd om familiestukken aan een bijzonder regime te onderwerpen. Het Hof van Beroep te Luik kreeg te oordelen over een geval waarin de zoon van een burggraaf weigerde om het legaat van de familieschilderijen – gedaan aan zijn gehuwde en in Duitsland wonende zus – af te geven. Hij werd in eerste aanleg veroordeeld tot afgifte. Ook in hoger beroep ving hij bot. Het hof oordeelde dat er geen bijzonder regime bestaat voor familiegoederen. Art. 732 BW bepaalt dat de wet geen rekening houdt met de aard of de herkomst van de goederen. Hierop is er geen enkele wettelijke uitzondering. Het gewoonterecht kan in beginsel geen afbreuk doen aan de wet, zodat het bestaan van een gewoonterechtelijke uitzondering irrelevant is vanwege de volledige wettelijke regeling van het erfrecht. De voorziening tot cassatie tegen het arrest werd afgewezen, onder meer omdat de erflater de zogenaamde familiestukken zelf als erfgenaam in eigendom had gekregen of minstens het tegendeel niet was aangetoond.⁸⁹ Dat impliceert dat het Hof van Cassatie minstens strenge vereisten stelt alvorens het een goed als familiestuk kwalificeert. Aangezien familiestukken een uitzonderingsregime hebben, is een dergelijke terughoudendheid te begrijpen. Tezelfdertijd impliceert de terughoudendheid niet dat het Hof van Cassatie de leer van de familiestukken volledig uitsluit. Anders zou het niet aanvoeren dat het niet bewezen werd dat de erflater de familiestukken in kwestie had verkregen op een andere wijze dan krachtens erfopvolging (die hem tot eigenaar gemaakt had). Maar het is moeilijk om zekerheid te krijgen, aangezien het arrest niet gepubliceerd is.

29. Goederen zonder onverkorte toepassing van het goederenrecht (besluit). De goederen buiten de handel en de familieherinneringen tonen aan dat het mogelijk is om het gestelde doel – een beter juridisch statuut van de dieren – te bereiken, zonder ze buiten het goederenrecht te plaatsen. Dat zullen we hieronder nog onderzoeken (nrs. 37 e.v.).

2° *Waarom zich beperken tot dieren?*

30. Intrinsieke waarde en verregaande beperkingen ook elders aanwezig. Daaraan valt zeker te twijfelen. Het is waar dat dieren naast een gebeurlijke economi-

⁸¹ M. VERWILGHEN, «Présents d'usage, souvenirs et bijoux de famille», *Rev.not.b.* 1990, (574) 584; C. JONGMANS, «La transmission successorale des souvenirs de famille» (noot onder Luik 13 juni 1980), *Rev.trim.dr.fam.* 1980, (406) 407; E. GULDIX, *De persoonlijkheidsrechten, de persoonlijke levenssfeer en het privéleven in hun onderling verband*, Brussel, doctoraal proefschrift VUB, 1986, p. 332, nr. 676 (die de bescherming van de familiestukken kadert in een familiaal persoonlijkheidsrecht).

⁸² E. GULDIX, *o.c.*, p. 334, nr. 678; M. PUELINCKX-COENE en J. VERSTRAETE, «Overzicht van de rechtspraak. Erfenissen (1978-1987)», *TPR* 1988, (907), p. 916, nr. 10; H. VANDENBERGHE en S. SNAET, *Zakenrecht. Mede-eigendom in Beginselen van Belgisch privaatrecht*, Antwerpen, Story-Scientia, 1997, p. 69, nr. 32.

⁸³ J.-P. MARGUÉNAUD, *L'animal en droit privé*, Parijs, PUF, 1992, 515 e.v. (die een loutere analogie uitsluit omdat bij familiestukken de tijd essentieel is, terwijl bij dieren de tijd juist de bijzondere aard precair maakt, omdat ze na verloop van tijd sterven).

⁸⁴ Rb. Dendermonde 19 februari 1931, *Pas.* 1931, III, 60.

⁸⁵ H. VANDENBERGHE en S. SNAET, *o.c.*, 69, nr. 32; M. PUELINCKX-COENE en J. VERSTRAETE, *o.c.*, *TPR* 1988, p. 916-917, nr. 10; C. JONGMANS, *o.c.*, *Rev.trim.dr.fam.* 1980, 407; H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, IX, *Les successions*, Brussel, Bruylant, 1946, p. 756-757, nr. 1033, *litt. A*, 1°, d; H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, V, *Les principaux contrats usuels, Deuxième partie. Les biens. Première partie*, Brussel, Bruylant, 1952, p. 1028-1029, nr. 1168; F. LAURENT, *Principes de droit civil français*, X, Brussel, Bruylant, 1874, p. 368, nr. 339 (meer aarzelend); E. GULDIX, *o.c.*, p. 332-333, nr. 676 (die meer spreekt over een familiaal persoonlijkheidsrecht) en p. 336-337, nr. 682.

⁸⁶ H. VANDENBERGHE en S. SNAET, *ibid.*; H. DE PAGE en R. DEKKERS, *o.c.*, IX, p. 757, nr. 1033, A, 1°, d; C. JONGMANS, *o.c.*, *Rev.trim.dr.fam.* 1980, 408. *Contra*: M. VERWILGHEN, *o.c.*, *Rev.not.b.* 1990, 586.

⁸⁷ H. DE PAGE en R. DEKKERS, *o.c.*, IX, p. 540, nr. 746.

⁸⁸ M. VERWILGHEN, *o.c.*, *Rev.not.b.* 1990, 586.

⁸⁹ Cass. 12 november 1981, nr. 6416, niet gepubliceerd, samengevat en besproken in M. PUELINCKX-COENE en J. VERSTRAETE, *o.c.*, *TPR* 1988, 918, nr. 10. Zij verwijzen hierbij naar E. GULDIX, *o.c.*, p. 335, nr. 680 en voetnoot 1405 (die hier zegt dat familiestukken «aan de patrimoniale devolutie onttrokken worden»), maar de door ons geraadpleegde volumes bevatten de voetnoten niet, zodat nadere toetsing voor ons onmogelijk bleek.

sche waarde een intrinsieke waarde hebben als wezens die pijn kunnen voelen, maar ook van een monument of een kunstwerk kan gezegd worden dat ze een intrinsieke waarde hebben (weliswaar van andere aard dan de intrinsieke waarde van dieren, aangezien zij geen pijn kunnen lijden⁹⁰).⁹¹ Het is een focus van de collectieve herinnering aan een herdenkingswaardig feit, een herdenkingswaardige ontwikkeling of stroming uit het verleden. De beperkingen op de bevoegdheden van de eigenaar van een monument of kunstwerk kunnen ook verre gaand zijn. Zijn de verschillen voldoende groot om te verantwoorden waarom het dier wel en het monument of kunstwerk niet buiten het goederenrecht geplaatst wordt?

3° *Inhoudsloosheid leidt tot een nutteloze categorie*

31. **Kwalificeren als het aanwijzen van de toepasselijke regels.** Iets kwalificeren houdt in dat men de wezenlijke elementen van dat iets ontleedt om het vervolgens te kunnen plaatsen in een bepaalde categorie, die een eigen regime heeft.⁹² In een goed uitgewerkt systeem is iedere categorie zinvol. Ze moet een voldoende eigenheid hebben, wat betekent dat ze geen louter synoniem van een andere categorie mag zijn. Ze moet dus onderscheidende kenmerken hebben. Om een voorbeeld uit het verbintenissenrecht te nemen: de synoniemen «contract» en «overeenkomst» duiden (in het huidige recht) niet op twee verschillende categorieën die identieke geldigheidsvereisten en gevolgen hebben.

32. **Dieren als zinloze categorie.** We hebben hierboven (nr. 19) reeds opgemerkt dat de kwalificatie van de dieren als een derde categorie (naast rechtssubjecten en goederen) geen rechtsgevolgen heeft. Ze blijven onderworpen aan hetzelfde regime als voorheen, namelijk het goederenrecht. Bovendien kunnen dieren zonder enig probleem gerangschikt worden onder de categorie van de goederen, waartoe ze tot nog toe steeds behoorden.⁹³ Het kan dus betwijfeld worden dat ze een voldoende eigenheid hebben, minstens ten opzichte van de categorie van de goederen in het algemeen. Dat impliceert (in de huidige stand van het recht) dat dieren een zinloze categorie zijn.

⁹⁰ D. BOON, o.c., in J.P. LOOF en P.B. CLITEUR (eds.), *Mensenrechten. Dierenrechten. Ecosysteemrechten*, o.c., 71.

⁹¹ J.E. JANSEN, o.c., *RM Themis* 2011, 189. Vgl. D. STONE, «Should Trees Have Standing? – Toward Legal Rights for Natural Objects», *Southern California Law Review* 1972, (450) 450-501 (die onderzoekt of bomen en andere «ongevoelige» dingen rechtspersoonlijkheid zouden moeten hebben).

⁹² Vgl. Cass. 23 mei 1946, *Pas.* 1946, I, 204, conclusie procureur-generaal L. CORNIL. Zie ook: A. AYDOGAN, *De aard van de overeenkomst. Juridisch-technische en juridisch-economische kwalificatie met de schenking als leidraad*, Antwerpen, Intersentia, 2014, p. 1-3, nrs. 1-6.

⁹³ R. LIBCHABER, o.c., *D.* 2014, p. 384, nr. 8.

4° *Tussenbesluit*

33. **Wezenlijke twijfels dus mogelijk over de derde categorie naast goederen en rechtssubjecten.** Is het dan te verantwoorden dat men fundamentele wijzigingen in het privaatrecht doorvoert? We twijfelen hieraan. Of dieren nu goederen dan wel een derde categorie naast goederen en rechtssubjecten zijn, exact dezelfde regels blijven op de dieren van toepassing. De goederen en de quasi-goederen verschillen dus niet van elkaar, zodat de logica gebiedt dat ze tot dezelfde categorie gerekend worden. Misschien zullen samenleving en recht in de toekomst zo evolueren dat dieren door een ander geheel aan regels worden geregeld dan goederen, maar zo ver zijn we nog niet.

34. **Een nieuwe categorie binnen de goederen: beter te verdedigen.** Dieren beschouwen als een bijzondere categorie binnen de goederen is daarentegen beter te verdedigen.⁹⁴ Het kan bezwaarlijk betwist worden dat zij een eigen aard hebben, die leidt tot een aantal bijzondere regels of die minstens zou kunnen verantwoorden (zie nrs. 37 e.v.). Tegelijkertijd blijven dieren wel goederen, en dus onderworpen aan het goederenrecht. Daarmee kunnen de pijnpunten van de huidige regelingen opgelost worden, zonder de fundamenten van het rechtssysteem onderuit te halen.

IV. Enkele pijnpunten van de huidige regelingen

35. **Geen precisering van het aanknopingspunt.** De wetgever is vaak sybillijns wanneer hij zegt dat dieren naar analogie worden geregeld door het goederenrecht. Hij laat na te preciseren welke soort goed als aanknopingspunt dient. Zo heeft de Franse wetgever art. 528 Code civil (dat de roerende goederen definieert) gewijzigd door iedere verwijzing naar dieren te schrappen, zodat dieren geen roerende goederen meer kunnen zijn.⁹⁵ In de praktijk stelt dat geen wezenlijk probleem. Dieren waren roerende lichamelijke goederen, zodat zij ook nu nog geregeld kunnen worden zoals roerende lichamelijke goederen, ook al is dat nu per analogie.⁹⁶

36. **Onduidelijkheden over welke dieren bedoeld worden.** De wetteksten spreken gewoonlijk in generieke termen over «dieren». Dit is een betreuenswaardige lacune, als men beseft dat ook bijvoorbeeld sponzen⁹⁷ biologisch

⁹⁴ Zie ook: K. RAES, o.c., in R. FOQUÉ en S. GUTWIRTH (eds.), *Vraagstukken van milieurechtelijke begripsvorming*, 335.

⁹⁵ J.-P. MARGUÉNAUD, o.c., *RSDA* 2014, afl. 2, 21.

⁹⁶ Vgl. art. 524, tweede lid Cc: dieren die geplaatst zijn op een erf om dat uit te baten, zijn onderworpen aan de regels over onroerende goederen door bestemming. Die categorie bestaat uit oorspronkelijk roerende lichamelijke goederen.

⁹⁷ Vanzelfsprekend wordt hierbij bedoeld op de organismen, niet op de hulpmiddelen voor het afwassen.

gezien behoren tot het rijk van de *animalia* ofte dieren.⁹⁸ Zij zijn zeer eenvoudig opgebouwd als een buis, die geen zenuwstelsel heeft en zodoende weinig tot geen pijnvoelend vermogen heeft. Ze gelijkstellen met apen, dolfijnen of walvissen, of octopussen (om ook een wezen te noemen dat minder voor de hand ligt), is overmatig. Een Belgisch wetsvoorstel van Chr. Defraigne definieert (ietwat onhandig geformuleerd) de dieren als de dieren met een hoger zenuwstelsel.⁹⁹ Daarmee wordt de grens toch met enige duidelijkheid getrokken. In Nederland spreekt art. 3:2a NBW op generieke wijze over dieren, maar het kan bepleit worden dat de wet die genoemd artikel heeft ingevoegd, beperkter is.¹⁰⁰

V. (Mogelijke) aanpassingen van de wet aan de bijzondere aard van dieren

A. Inleiding

37. **Plan.** Hoewel er, zoals gezegd, geen alomvattend «dierenprivaatrecht» bestaat of binnen afzienbare tijd geschapen zal worden (zie nr. 1 en voetnoot 7), zijn er wel reeds regels die daartoe gerekend kunnen worden of die minstens het gemene privaatrecht en goederenrecht aanpassen aan de bijzondere aard van dieren. We bespreken hieronder eerst enkele voorlopers die zijn ontstaan alvorens dieren als voelende wezens werden erkend. Daarna geven we enkele aanpassingen weer die ingevoerd werden tegelijkertijd met het onderbrengen van dieren in een derde categorie naast goederen en rechtssubjecten. Onzes inziens kunnen die aanpassingen in de regel ook opportuun zijn wanneer men het dier blijft rekenen tot de goederen. Alles wel beschouwd hebben dieren namelijk een bijzondere aard, die ze onderscheidt van pakweg een tafel of een boek.

38. **Zwitserland als «gidsland».** Het is interessant dat op dit punt Zwitserland het verst staat, althans wanneer het op de wetteksten aankomt.¹⁰¹ Wel valt op dat het Zwitserse recht vaak enkel rekening houdt met huisdieren, d.w.z. «Tiere, die im häuslichen Bereich und nicht zu Vermögens- oder Erwerbszwecken gehalten werden». Dat zou het verwijt kunnen oproepen dat vooral rekening wordt gehouden met de belangen van de mensen die nauw verbonden zijn met het dier. Dat is hoofdzakelijk een probleem wanneer men dieren een inherente waarde

toeschrijft. Wanneer dieren een instrumentele waarde hebben, is het niet meer dan vanzelfsprekend dat de belangen van mensen richtinggevend zijn.

39. **Onberoerd gelaten regels.** Een aantal regels van het privaatrecht zijn neutraal tegenover dieren en behoeven onzes inziens dan ook geen wijziging. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is de kwalificatie van dieren als roerende goederen (art. 528 BW) of in voorkomend geval als goederen onroerend door bestemming (art. 524 BW). Aangezien dieren zichzelf kunnen verplaatsen, zou het niet logisch zijn om ze uit de categorie van de roerende goederen te halen. Het heeft ook geen zin om ze tot onroerende goederen te maken (abstractie gemaakt van onroerendmaking door bestemming), want dieren zijn bij uitstek geneigd om rond te lopen, in tegenstelling tot gronderven. De regels van onroerende goederen zijn bovendien niet geschikt voor dieren; kan men zich inbeelden dat voor iedere overdracht van een kat of een cavia een authentieke akte moet worden opgesteld en overgeschreven?

Ook de aansprakelijkheid voor dieren (art. 1385 BW) lijkt ons aanvaardbaar in de huidige vorm. Art. 1385 BW is een norm die zich richt tot mensen en de betrekkingen tussen mensen onderling regelt. Het dier draagt geen verantwoordelijkheid of verplichtingen, wat in overeenstemming is met onze analyse over de (ontbrekende) ethische subjectiviteit van dieren (zie nrs. 8-10). Mochten dieren rechtspersoonlijkheid verkrijgen (wat we niet voorstaan), moet de aansprakelijkheid van dieren herdacht worden.

B. Voorlopers

40. **Dierenbescherming.** De wetgeving op het dierenwelzijn en het verhinderen van dierenleed is het klassieke voorbeeld van wetgeving gericht op dieren als voelende wezens,¹⁰² zij het dat in de (oudere) teksten meer de bescherming van menselijke gevoeligheden werd beoogd.¹⁰³ De wetgeving in kwestie is echter overwegend publiekrechtelijk – vaak zelfs strafrechtelijk – van aard, zodat ze in het algemeen niet beschouwd kan worden als een deel van een dierenprivaatrecht.

41. **Onbeslagbaarheid.** Een beter voorbeeld is misschien de onbeslagbaarheid van gezelschapsdieren (art. 1408, § 1, 1° Ger.W.). Uit de wetsvoorbereiding blijkt echter dat de onbeslagbaarheid van gezelschapsdieren

⁹⁸ In dezelfde zin: CHR. BERGER, H.-P. MANSEL, A. STADTLER, R. STÜRNER en A. TEICHMANN, *Jauernig. Bürgerliches Gesetzbuch mit Allgemeinem Gleichbehandlungsgesetz (Auszug). Kommentar*, München, Mohr Siebeck, 2014, 37 (die luizen – «Wanzen» – als voorbeeld nemen).

⁹⁹ Voorgesteld art. 515/1 van het wetsvoorstel (CHR. DEFRAIGNE) om in het Burgerlijk Wetboek te erkennen dat een dier een levend wezen met gevoel is, *Parl.St. Senaat* 2011-12, nr. 5-1631/1, vervallen door de ontbinding van het Parlement.

¹⁰⁰ J.E. JANSEN, o.c., *RM Themis* 2011, 188-189.

¹⁰¹ F. MARCHADIER, o.c., *RSDA* 2015, 440.

¹⁰² Wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn van dieren, *BS* 3 december 1986, 16.382. Zie ook: M. DELNOY, o.c., *Rev.dr. ULg.* 2011, 261.

¹⁰³ **Frankrijk:** J.-P. MARGUÉNAUD, o.c., 392-393; J.-P. MARGUÉNAUD, o.c., *RSDA* 2014, afl. 2, 29; G. FARJAT, o.c., *RTD civ.* 2002, 230.

Duitsland: L. KOTTER, o.c., 12; M. MÖHRUNG, ««Herrentiere» und «Untermenschen». Zu den Transformationen des Mens-Tier-Verhältnisses im nationalsozialistischen Deutschland», *Historische Anthropologie* 2011, (229) 232.

Filosofisch/ethisch: J. DOOMEN, «Of Mosquitoes and Men: The Basis of Animal and Human Rights», *Croatian Journal of Philosophy* 2015, afl. 43, (37) 45, voetnoot 11 (die geen evolutie in recentere tijden ziet).

is ingegeven door de wens om (oorspronkelijk: zwakke) mensen het trauma te besparen dat verbonden is aan het verlies van een gezelschapsdier.¹⁰⁴ Ook worden enkel kleine huisdieren beschouwd als gezelschapsdieren, wat bijvoorbeeld paarden uitsluit.¹⁰⁵ Paarden kunnen zich nochtans ook aan mensen hechten. In Zwitserland, waar huisdieren eveneens onbeslagbaar zijn,¹⁰⁶ worden daarentegen alle dieren beschermd waarmee een mens bijzonder nauwe banden heeft, ook als ze in de tuin of in een stal gehouden worden.¹⁰⁷

42. **Andere regels.** Er zijn nog een aantal andere aanpassingen van het goederenrecht aan de eigen aard van dieren.¹⁰⁸ We kunnen art. 14 Veldwetboek noemen als voorbeeld: de eigenaar van een bijenzwerm die uitvliegt, kan daar opnieuw bezit van nemen zolang hij niet is opgehouden deze te volgen of op te vorderen.¹⁰⁹ Anders behoort de bijenzwerm toe aan de eerste inbezitnemer of, subsidiair, aan de eigenaar van de grond waar de bijenzwerm zich heeft gevestigd. We gaan hier niet dieper op in. Soms ook worden dieren genoemd zonder dat het recht een bijzondere aanpassing behoeft, zoals in de opsomming van de goederen die onroerend worden door bestemming (art. 524 BW).

Buiten het goederenrecht kan men nog wijzen op art. 1385 BW, dat een bijzonder aansprakelijkheidsregime voor dieren bevat.

¹⁰⁴ Zie de memorie van toelichting bij het wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 1408, 1409, 1410 en 1412 van het Gerechtelijk Wetboek en tot invoeging van een artikel 1409bis in datzelfde wetboek, *Parl.St.* Kamer 1989-90, nr. 1114/1, p. 3 (blijkt uit het feit dat enkel de huisdieren «van de kinderen» beschermd werden); amendement nr. 10 (Y. MAYEUR) bij het wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 1408, 1409, 1410 en 1412 van het Gerechtelijk Wetboek en tot invoeging van een artikel 1409bis in datzelfde wetboek, *Parl.St.* Kamer 1990-91, nr. 1114/6, p. 24.

¹⁰⁵ E. DIRIX en K. BROECKX, *Beslag in APR*, Mechelen, Kluwer, 2010, p. 121, nr. 156; memorie van toelichting bij het wetsontwerp tot wijziging van de artikelen 1408, 1409, 1410 en 1412 van het Gerechtelijk Wetboek en tot invoeging van een artikel 1409bis in datzelfde wetboek, *Parl.St.* Kamer 1989-90, nr. 1114/1, p. 3.

¹⁰⁶ Art. 92, nr. 1a *Bundesgesetz* 11 april 1889 über Schuldbetreibung und Konkurs, AS 11 529.

¹⁰⁷ KOMMISSION FÜR RECHTSFRAGEN DES NATIONALRATES, *Bericht und Vorentwurf über die Änderung des Zivilgesetzbuches, des Obligationenrechts, des Strafgesetzbuches und des Bundesgesetzes über Schuldbetreibung und Konkurs (Grundsatzartikel Tiere)*, 1997, 8, www.bj.admin.ch.

¹⁰⁸ Zie voor een overzicht: J.-P. MARGUÉNAUD, o.c., 261 e.v.

¹⁰⁹ Zie hierover ook (rechtshistorisch): X. PERROT, «Lessaim infidèle, le maître des ruches et le seigneur justicier. La propriété des abeilles dans l'ancien droit», *RSDA* 2011, afl. 2, (247) 247-263.

C. Mogelijke wijzigingen van het Belgische goederenrecht (en vermogensrecht)

1° Verkorte termijn bij verkrijgende verjaring

43. **Verkorte verkrijgende verjaring.** In het Zwitserse recht bestaat een verkorte verjaringstermijn van twee maanden voor huisdieren («im häuslichen Bereich und nicht zu Vermögens- oder Erwerbszwecken gehalten»)¹¹⁰. De termijn is in overeenstemming gebracht met het ervaringsfeit dat in Zwitserland, bij verlies (zie ook nr. 46), de revindicatie slechts zeer zelden nog na twee maanden wordt ingesteld.¹¹¹ Een nog kortere termijn (45 dagen) bestaat in het Belgische recht voor verloren dieren die krachtens de wetgeving op de dierenbescherming opgevangen worden (zie onze bespreking in nr. 48).

44. **België: minder behoefte aan verkrijgende verjaring door art. 2279 BW.** In België maakt art. 2279 BW de verkrijgende verjaring in talrijke gevallen overbodig. Het leidt immers tot een ogenblikkelijke eigendomsverrijking wanneer de verkrijger het bezit van een roerend goed (zoals een dier) krijgt en te goeder trouw is. In geval van verlies of diefstal heeft de (vorige) eigenaar nog een termijn van drie jaar om te revindiceren (art. 2279, tweede lid BW). Zo de verkrijger het dier gekocht heeft op een markt of bij een handelaar, heeft hij recht op een «revindicatievergoeding» (art. 2280 BW).¹¹²

Art. 2279 BW kan onzes inziens ook bij de vondst worden gebruikt, althans mits de vinder er (*in casu* natuurlijk ten onrechte, anders zou art. 2279 BW overbodig zijn) van uit mocht gaan dat de eigenaar afstand heeft gedaan van het dier.¹¹³ Problematisch is wel dat men, vanaf het ogenblik dat art. 2279 BW niet van toepassing is, vanuit terugkeert naar het gemene recht dat een dertigjarige verjaringstermijn (art. 2262 BW) kent. De meeste dieren

¹¹⁰ Art. 728, lid 1bis ZGB.

¹¹¹ KOMMISSION FÜR RECHTSFRAGEN DES NATIONALRATES, *Bericht und Vorentwurf über die Änderung des Zivilgesetzbuches, des Obligationenrechts, des Strafgesetzbuches und des Bundesgesetzes über Schuldbetreibung und Konkurs (Grundsatzartikel Tiere)*, 1997, 6, www.bj.admin.ch.

¹¹² Zie in het algemeen over art. 2279-2280 BW: J. VAN DE VOORDE en N. CARETTE, «Is het bezit als publiciteitsmiddel in verval?» in A. DE BOECK, V. SAGAERT en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Publiciteit in het zakenrecht*, Brugge, die Keure, 2015, (51) 92 e.v.

¹¹³ J. VAN DE VOORDE en N. CARETTE, o.c., in A. DE BOECK, V. SAGAERT en R. VAN RANSBEECK (eds.), *Publiciteit in het zakenrecht*, p. 94-95, nr. 73; V. SAGAERT, J. KOKELLENBERG, Th. VAN SINAY en R. JANSEN, «Overzicht van rechtspraak: zakenrecht (2000-2008)», *TPR* 2009, (1123), p. 1693, nr. 605; J. HANSENNE, *Les biens*, I, Luik, Faculté de droit de l'Université de Liège, 1996, p. 248, nr. 238; P. LECOQ, o.c., p. 157, nr. 47; Ch. AUBRY en Ch.-Fr. RAU, *Cours de droit civil français par C.-S. Zachariae*, I, Brussel, Meline, 1847, p. 173, § 200. Zie ook: Bergen 10 oktober 2005, *TBBR* 2008, 172, noot S. BOUFFLETTE (een aantal kasbons was gevonden door een afvalverwerkend bedrijf; het beroep op art. 2279 BW werd afgewezen op grond van kwade trouw – het bedrijf had moeten vermoeden dat het een accidenteel verlies was, gezien de waarde –, niet omdat de vondst toepassing van art. 2279 BW sowieso uitsluit).

leven niet zo lang. Een verkorte verkrijgende verjaring zou hier dus nuttig kunnen zijn.

45. **Alternatief: revindicatie beperken tot de waarde?** Alternatief zou men kunnen bepalen dat de revindicatie na een bepaalde tijd slechts in waarde kan gebeuren.¹¹⁴ Dat zou inhouden dat na bijvoorbeeld zes maanden of een jaar de eigenaar enkel nog een geldelijke vergoeding kan krijgen maar niet het dier zelf. De termijn mag niet te kort zijn, want er moet onzes inziens een zekere affectieve band tussen het dier en de bezitter zijn gegroeid of minstens vermoed kunnen worden. De affectieve band tussen het dier en de eigenaar moet door het tijdsverloop ook losser zijn geworden. De termijn mag ook niet te lang zijn, want veel dieren leven maar betrekkelijk kort.

Aangezien de relatieve kracht van de affectieve banden tussen dier en bezitter de grondslag is van de voorgestelde hervorming, lijkt het nuttig om een redelijkheids-toetsing door de rechter mogelijk te maken. De eigenaar moet dus de gelegenheid krijgen om aan te tonen dat zijn dier nog steeds meer aan hem gehecht is dan de bezitter. Dezelfde reden impliceert dat de termijn pas moet beginnen lopen vanaf het ogenblik dat iemand het dier in bezit heeft genomen.

2° Verkorte termijn voor toebedeling aan de vinder

46. **Vondst als wijze van eigendomsverkrijging.** Naar Zwitsers recht wordt het eigendomsrecht over een gevonden goed toebedeeld aan de eerlijke vinder, in het geval dat de eigenaar gedurende vijf jaar na de aangifte of aanzegging van de vondst nalaat het goed terug te vorderen.¹¹⁵ Dezelfde regel geldt voor dieren, maar voor huisdieren («im häuslichen Bereich und nicht zu Vermögens- oder Erwerbszwecken gehalten») geldt een termijn van twee maanden.¹¹⁶ Indien de eerlijke vinder het dier had toevertrouwd aan een dierenasiel, met de bedoeling het bezit over het dier op te geven, kan het dierenasiel na twee maanden (te rekenen vanaf de dag dat het dier werd ontvangen) vrij beschikken over het dier.¹¹⁷

47. **Niet relevant in België.** Deze termijnverkorting is weinig relevant voor het Belgische recht, omdat de vinder van een goed daarvan geen eigenaar wordt, behalve in geval van verkrijgende verjaring na (in beginsel, gezien de kwade trouw) dertig jaar. Zo kan de eigenaar van een gevonden schat (een goed dat verborgen was en waarvan de eigenaar onbekend is) die nog revindiceren bij de schatvinder (behalve in geval van verkrijgende verjaring door deze persoon), ook al is de schatvondst beweerdelijk

een oorspronkelijke wijze van eigendomsverkrijging.¹¹⁸ Men zou dat eventueel kunnen opvangen door een verkorte verkrijgende verjaring ten gunste van de vinder van een dier (of zijn rechtsopvolger, met inbegrip van een gebeurlijk dierenasiel), ongeacht zijn kwade trouw maar op voorwaarde dat een aangifte van de vondst is gedaan. Een beperking van de revindicatie tot de waarde is een andere mogelijkheid.¹¹⁹

48. **Toewijzing krachtens wet op dierenbescherming.** Daarnaast bestaat er reeds een bepaling die de toewijzing van een gevonden dier regelt: art. 9 van de wet op de dierenbescherming.¹²⁰ Krachtens deze wetsbepaling moet eenieder die een verloren dier opvangt, dat binnen de vier dagen afgeven aan het gemeentebestuur. Het gemeentebestuur vertrouwt het dier toe aan een dierenasiel, een dierentuin of een persoon die het dier gepast kan verzorgen. Vervolgens wordt het gedurende vijftien dagen bijgehouden voor de eigenaar. Als het dier aan een persoon wordt toevertrouwd of afgestaan, moet die zich ertoe verbinden om het dier terug te geven als de eigenaar zich binnen de vijfenveertig dagen (vijftien dagen voor honden) aanmeldt. Na die termijn wordt de houder «van rechtswege eigenaar». De vroegere eigenaar kan geen aanspraak maken op een vergoeding.

49. **Quid voor de verkrijgende verjaring?** Hoewel een zeer groot deel van de problemen opgelost kan worden door de wet op die dierenbescherming, lijkt het ons toch nog nuttig om een verkorte verkrijgende verjaring te overwegen. Die kan nuttig zijn om gebeurlijke problemen met de toewijzing op te lossen, in het bijzonder wanneer iemand een gevonden dier niet heeft afgegeven aan het gemeentebestuur. Voorts kan de verkorte verkrijgende verjaring niet door de wet geregelde gevallen alsnog oplossen.

3° Herleiding van de schadebeperkingsplicht

50. **Schadebeperkingsplicht ook bij dieren.** De persoon die schade lijdt, heeft de verplichting om zijn schade zo klein mogelijk te houden.¹²¹ Van een gewone mens kan men verwachten dat hij zich laat verzorgen en de nodige medicijnen inneemt. Men kan ook verwachten dat hij geen foutieve (want niet in verhouding tot de waarde

¹¹⁴ De revindicatie in waarde zou, volgens een auteur, aanwezig zijn bij de natrekking (W. DROSS, *Le mécanisme de l'accession. Éléments pour une théorie de la revendication en valeur*, doctoraal proefschrift Université Nancy II, 2000, 578 p.).

¹¹⁵ Art. 722, lid 1 ZGB.

¹¹⁶ Art. 722, lid 1bis ZGB.

¹¹⁷ Art. 722, lid 1ter ZGB.

¹¹⁸ Gezaghebbende rechtsleer laat zich dan ook kritisch uit over de bewering dat de schatvondst een oorspronkelijke wijze van eigendomsverkrijging zou zijn (H. DE PAGE en R. DEKKERS, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VI, *Les biens. Deuxième partie. Les sûretés. Première partie*, Brussel, Bruylant, 1953, p. 29-30, nr. 30; P. LECOCQ, o.c., p. 139, nr. 36). Men kan zich natuurlijk afvragen in welke mate een schat die hoedanigheid behoudt wanneer de ware eigenaar erin slaagt zijn eigendomsrecht te bewijzen.

¹¹⁹ Zie hierover nr. 45.

¹²⁰ Art. 9 van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn van dieren, BS 3 december 1986, 16.382.

¹²¹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, p. 674-680, nrs. 1066-1072.

zijnde) herstellkosten doet om de beschadigde zaak te herstellen, maar zich desnoods tevreden stelt met een vervanging. Dezelfde redenering kan gevolgd worden met betrekking tot dieren: de eigenaar mag geen foutieve kosten voor de «herstelling» (genezing) van zijn dier maken.

51. **Loutere wanverhouding tussen waarde en behandeling geen foutieve kost.** In verschillende landen wordt bepaald dat de wanverhouding tussen de behandelingskosten en de economische waarde van het dier op zichzelf geen foutieve kost is die de aansprakelijke zou mogen weigeren te dragen.¹²² Dat sluit natuurlijk niet uit dat de behandelingskosten alsnog foutief zouden zijn om een andere reden, bijvoorbeeld de volledige uitzichtloosheid van de behandeling.

52. **Vooralsnog best door rechtspraak.** Bij ontstentenis van een uitdrukkelijke wettelijke grondslag voor een schadebeperkingsplicht in België¹²³, lijkt het meer raadzaam en op korte termijn ook beter haalbaar om deze aanpassing door de rechtspraak te laten gebeuren. Zo de voorgenomen hervorming van het BW de schadebeperkingsplicht codificeert, verdient het de voorkeur om uitdrukkelijk te bepalen dat de wanverhouding tussen de behandelingskosten en de economische waarde van het dier op zichzelf geen foutieve kost is.

53. **Reeds bestaande rechtspraak.** Een Gents arrest gaat reeds in deze richting.¹²⁴ Het betrof *in casu* een oude pony – 28,5 jaar – die aangevallen was door een hengst en daarbij ernstig gewond werd. De pony was overgebracht naar een dierenziekenhuis, waar het dier gedurende een operatie overleed. De eigenaar van de hengst weigerde om de kosten van de operatie te vergoeden, omdat ze gemaakt waren met miskenning van de schadebeperkingsplicht. De pony was, zo werd aangevoerd, reeds te oud om nog economische waarde te hebben. Bovendien waren de uitzichten van de pony op genezing miniem. Het hof van beroep oordeelde dat «een (huis)dier – weliswaar in het recht aangemerkt als een zaak – voor zijn eigenaar (doorgaans) een affectieve waarde heeft, welke gevoels-

binding helemaal niet vermindert door het verloop van de tijd; *a contrario*, het omgekeerde is niet uitgesloten». Daaruit volgde dat de affectieve waarde van het dier groter kon zijn dan de economische waarde, zodat de eigenaar van de hengst verplicht kon zijn om meer dan de economische waarde van het dier te betalen. Het zou enkel anders zijn, zo vervolgt het hof, wanneer de eigenaar van de pony een duidelijk uitzichtloze behandeling zou hebben aangevat, tegen het advies van de dierenartsen in. Het hof meende dat de operatie op de pony (gedurende welke hij is overleden) niet volstrekt uitzichtloos was. Een dierenarts zou hoogstwaarschijnlijk geen uitzichtloze operatie doen; mocht hij dat wel doen, dan zou dat een persoonlijke fout zijn, die niet noodzakelijk een invloed heeft op de rechten van de eigenaar van het behandelde dier. Er was alleszins nog wel een redelijke hoop op herstel, zoals bleek uit de adviezen en handelingen van de dierenartsen. Minstens mocht de eigenaar van de pony daarvan uitgaan.

54. **Zijdelings steunende rechtspraak.** Er is ook rechtspraak die de voorgestelde wijziging zijdelings ondersteunt door te aanvaarden dat een dier een bijzondere (affectieve) waarde kan hebben (zonder echter die waarde zomaar aan te nemen¹²⁵) of algemener dat goederen met een bijzondere waarde aan afwijkende regels worden onderworpen.¹²⁶ Zo oordeelde het Brusselse Hof van Beroep dat de eigenaar van een hond geen fout begaat door een andere hond te slaan, wanneer die hond zijn hond in de keel aan het bijten was.¹²⁷ Voorts wordt redelijk vaak aanvaard dat de eigenaar van een verwond of gedood dier hierdoor morele schade heeft opgelopen, die zodoende (zij het vaak slechts symbolisch) te vergoeden is.¹²⁸ De vrederechter te Brasschaat aanvaardde zo dat de eigenaar van een katje dat met een luchtkarabijn beschoten was en daardoor een oog verloren had, vergoeding kon krijgen voor de zorgen, beslommingen en ongemakken veroorzaakt door het geschonden aangezicht van zijn katje.¹²⁹

¹²² Duitsland: § 251, tweede lid BGB.

Oostenrijk: § 1332a ABGB.

Zwitserland: art. 42, derde lid OR (enkel voor gezelschapsdieren).

¹²³ De schadebeperkingsplicht wordt enkel afgeleid uit art. 1382 BW: begaat een fout, (onder andere) hij die nalaat zijn schade te beperken. Er is geen bepaling die met zoveel woorden zegt dat er een schadebeperkingsplicht is (zie: T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *o.c.*, p. 674-680, nrs. 1066-1072; A. KEIRSE en B. WEYTS, «Schadebeperkingsplicht in rechtsvergelijkend perspectief», *TBBR* 2016, (63) 63-72 (op p. 66-67 blijkt dat Frankrijk geen schadebeperkingsplicht aanvaardt, ook al zijn de Belgische en Franse teksten gelijkkluidend; de bespreking dagtekent van vóór de recente hervorming van het verbintenissenrecht die overigens geen wijziging heeft aangebracht (zie art. 1240 e.v. Code civil, zoals gewijzigd door ordonnantie 10 februari 2016, nr. 2016-31 «portant réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations», *JO* 11 februari 2016). In Nederland is er wel een uitdrukkelijke grondslag, namelijk art. 6:101 NBW).

¹²⁴ Gent 10 oktober 1997, *RW* 1999-2000, 502.

¹²⁵ Rb. Nijvel 7 maart 1997, *TBBR* 1997, 221: de affectieve banden tussen dier en eigenaar moeten bewezen worden alvorens tot vergoeding voor morele schade aanleiding te kunnen geven. *In casu* werden ze bewezen doordat de eigenaar zich belangrijke kosten getroost had ter behandeling van het dier, zonder enige zekerheid over gebeurlijke vergoeding. Zie ook: Cass.fr. 9 december 2015, rolnr. 14-25910.

¹²⁶ Zie voor een geval waarin geen dier betrokken was: Rb. Brussel 22 december 1970, *RGAR* 1972, nr. 8.759, noot.

¹²⁷ Brussel 28 augustus 2008, *RGAR* 2009, nr. 14476, noot.

¹²⁸ Rb. Brugge 7 februari 2005, *NJW* 2005, 316 (beperking tot één symbolische euro); Rb. Luik 16 novembre 2007, *T.Agr.R.* 2008, 105 (beperking tot 205 euro). Zie ook: D. DE CALLATAY en N. ESTIENNE, *La responsabilité civile*, Brussel, Larcier, 2009, 475-476 (met ruime verwijzingen).

¹²⁹ Vred. Brasschaat 23 april 1986, *RGAR* 1987, nr. 11.238, noot T. VANSWEEVELT, eveneens besproken in L. SCHUERMANS, A. VAN OEVELEN, C. PERSYN, Ph. ERNST en J.-L. SCHUERMANS, «Overzicht van rechtspraak. Onrechtmatige daed. Schade en schadeloosstelling (1983-1992)», *TPR* 1994, (851), p. 1430, nr. 128.

4° Legaten aan dieren

55. **Herkwalificatie van legaten aan dieren.** Naar Zwitsers recht wordt het legaat aan een dier geherkwalificeerd naar een legaat onder de last om voor het dier te zorgen.¹³⁰ Uit de parlementaire voorbereiding valt op te maken dat het legaat gemaakt wordt aan de erfgenamen in het geval enkel het dier als begiftigde wordt genoemd.¹³¹ In Nederland is een soortgelijke hervorming bepleit, met het verschil dat het legaat aan een stichting zou worden gemaakt.¹³²

56. **Overname?** Belgische statistieken over het aantal legaten aan dieren zijn ons niet bekend, maar men kan vermoeden dat ze toch op tijd en stond voorkomen. Reeds in 1966 vermeldde een Duitse auteur dat er talrijke testamentaire beschikkingen ten gunste van individuele dieren waren.¹³³ Een regeling lijkt ons dan ook nuttig, zeker voor de erflaters die enkel een eigenhandig testament opstellen. Hierbij kan de Zwitserse regeling als uitgangspunt dienen.

57. **Bijkomende overwegingen.** Legaten «aan» dieren leveren nog wel een aantal problemen op.¹³⁴ Wat moet er gebeuren indien het legaat verworpen wordt door de legataris of de legataris vooroverleden is? Wie houdt toezicht op de legataris? De erflater is per definitie overleden, zodat hij niet meer kan handelen.

De erflater kan natuurlijk één of meer subsidiaire legatarissen aanwijzen, maar als hij dat nalaat of zij allen verwerpen, is dit geen oplossing. Als bedongen is dat het legaat bij ontstentenis van met name bepaalde legatarissen gedaan is aan de erfgenamen, is er op dit punt geen juridisch probleem. Er is altijd een erfgenaam of hiermee gelijk te stellen erfopvolger (art. 768 BW: bij gebreke van erfgerechtigden, erft de Staat).

Het toezicht op de legataris ligt moeilijker. De erfgenamen zijn de rechtsopvolgers van de erflater, zodat zij in beginsel zijn rechten uitoefenen (art. 1122 BW). Dat helpt niet veel wanneer zij ook de legatarissen zijn. Misschien zou het wenselijk zijn om een vertouwenspersoon te kunnen aanwijzen, die toezicht zal houden op de goede uitvoering van het legaat. Men zou kunnen denken dat de aanstelling van een testamentuitvoerder (art. 1025 e.v. BW) soelaas kan bieden, maar er is ernstige twijfel of de testamentuitvoerder toezicht kan uitoefenen op de vervulling van de lasten verbonden aan een legaat.¹³⁵ De

¹³⁰ Art. 482, vierde lid ZGB.

¹³¹ KOMMISSION FÜR RECHTSFRAGEN DES NATIONALRATES, *Bericht und Vorentwurf über die Änderung des Zivilgesetzbuches, des Obligationenrechts, des Strafgesetzbuches und des Bundesgesetzes über Schulbetreuung und Konkurs (Grundsatzartikel Tiere)*, 1997, 5, www.bj.admin.ch.

¹³² D. BOON, o.c., in J.P. LOOF en P.B. CLITEUR (eds.), *Mensenrechten. Dierenrechten. Ecosysteemrechten*, o.c., 70-71.

¹³³ L. KOTTER, o.c., 5.

¹³⁴ Zie: L. BOISSEAU-SOWINSKI, *La désappropriation de l'animal*, Limoges, Presses Universitaires de Limoges, 2012, p. 180-181, nrs. 264-265.

¹³⁵ H. DE PAGE, *Traité élémentaire de droit civil belge*, VIIIb, *Les testaments*, Brussel, Bruylant, 1947, p. 1466, nr. 1371bis.

invoering van een nieuw statuut lijkt ons overbodig; het zou beter zijn om de testamentuitvoerder te hervormen.

5° Uitonverdeeldheidtrekking door preferentiële toewijzing

58. **Preferentiële toewijzing.** Het treden uit een onverdeeldheid over een huisdier («im häuslichen Bereich und nicht zu Vermögens- oder Erwerbszwecken gehalten») kan naar Zwitsers recht geschieden door de toewijzing aan de deelgenoot die «in tierschützerischer Hinsicht» de beste waarborgen biedt.¹³⁶ De rechter kan een opleg bevelen ten gunste van de deelgenoot aan wie het dier niet is toegewezen.

59. **Nut?** Een vergelijkbare bepaling zou ook in België nuttig kunnen zijn. Normaliter moet een onverdeeldheid worden opgesplitst in loten van gelijke waarde en (voor zover mogelijk) gelijke samenstelling (art. 831 BW). Als de onverdeeldheid niet gevoeglijk verdeeld kan worden, moeten de goederen geveild worden (art. 827 BW). Een dier is niet gevoeglijk verdeelbaar, zodat het geveild zou moeten worden.¹³⁷ Indien het tot een veelheid van goederen (zoals een huwelijksgemeenschap) behoort, moet het in een kavel worden geplaatst en verloot.

60. **Rechtspraak in België.** De Belgische rechtspraak staat dubbelzinnig tegenover dieren in mede-eigendom. Sommige uitspraken (voornamelijk over voorlopige maatregelen gedurende een echtscheiding) nemen de dieren in kwestie in overweging. Zo oordeelde de Brusselse kortgedingrechter in een geval waarin een regeling vergelijkbaar met het co-ouderschap over een hond was gevorderd, dat het onwenselijk was om «cette pauvre bête» te dwingen iedere zes maanden van leefomgeving te veranderen.¹³⁸ Aangezien de hond sinds de feitelijke scheiding geleefd had bij de echtgenote, was het wenselijk om hem daar te laten tot nader order. In een ander Brussels geval (ook gedurende een echtscheiding) kreeg de echtgenoot bij wie de hond zich niet bevond, een «wandelrecht» gedurende een uur per week.¹³⁹

Andere rechtspraak past het goederenrecht strikt toe. De kortgedingrechter te Marche-en-Famenne wees om die reden de vordering af die ertoe strekte een bezoekrecht toe te kennen aan een gemeenschappelijke hond die evenwel exclusieve eigendom was van één van de scheidende echtgenoten.¹⁴⁰ Het gevraagde bezoekrecht was

¹³⁶ Art. 651a ZGB.

¹³⁷ Zie: KG Turnhout 6 augustus 2007, nr. 07/124/C, samengevat en besproken in N. GALLUS, G. HIERNAUX, N. MASSAGER, D. CARRÉ, S. DEGRAVE en S. PFEIFF, *Droit des personnes et des familles*, Brussel, Larcier, 2011, p. 237-238, nr. 317. We bespreken deze beschikking in nr. 60. Zie ook (voor Frankrijk): F. MARCHADIER, o.c., in M. BOUDOT en D. VEILLON (eds.), *Les propriétés. Université d'été facultatis iuris Pictaviensis*, 93.

¹³⁸ KG Brussel 28 december 1999, *Rev.trim.dr.fam.* 2001, 315, noot J.-P. MASSON.

¹³⁹ Brussel 12 september 2000, *AJT* 2001-02, 551.

¹⁴⁰ KG Marche-en-Famenne 29 maart 1995, *JLMB* 1995, 1050, noot CHR. PANIER. Zie ook: J. KOKELBERG, TH. VAN SINAY en H. VUYE,

gebaseerd op een abusieve analoge toepassing van de wetgeving over kinderen, maar honden (en dieren in het algemeen) zijn goederen. De kortgedingrechter maakte enkel een voorbehoud voor het geval dat het dier rechtspersoonlijkheid bezat – *quod non* – en één van zijn «familiers» een bezoekrecht vroeg.

De kortgedingrechter te Turnhout wees een zeer interessante (bij ons weten niet gepubliceerde) beschikking waarin de gebrekkige aanpassing van het Belgische recht aan de eigen aard van dieren naar voren kwam.¹⁴¹ Het betrof een hond waarover een scheidend koppel mede-eigenaar was. De echtgenoot stelde een vordering in kort geding in om uitspraak te horen doen over «l'autorité parentale animale» (letterlijk «dierlijk ouderlijk gezag», hoewel «hoederecht over een dier» vermoedelijk een betere term is).¹⁴² De kortgedingrechter verklaarde de vordering toelaatbaar maar niet dringend, omdat de hond zich in goede leefomstandigheden bevond. Hij voegde daar nog enkele belangwekkende beschouwingen ten overvloede aan toe. Hij merkte op dat er tussen huisdier en eigenaar geen verhouding bestaat vergelijkbaar met die tussen ouder en kind. De vordering betrof dus het lot van een onverdeeld goed, gaande in de richting van een vordering tot verdeling. De verdeling zou (behalve in geval van een afwijkende overeenkomst) de vorm moeten aannemen van een openbare verkoop, omdat het Belgische recht geen preferentiële toewijzing van huisdieren kent.

61. Franse rechtspraak. Ook in Frankrijk is er reeds rechtspraak die de bijzondere aard van het dier in overweging neemt bij de verdeling. Het Hof van Beroep te Aix-en-Provence kreeg te maken met een onverdeeld hond die toebehoorde aan een echtpaar Claudot en een mevrouw Le Gales.¹⁴³ De hond had gedurende vrijwel haar gehele leven (ongeveer vijf jaar) geleefd bij mevrouw Le Gales. Daarnaast was de hond een gezelschapsdier, waaraan mevrouw Le Gales zich gehecht had. Het hof besloot dientengevolge om de hond toe te wijzen aan mevrouw Le Gales. Wel moest zij een opleg betalen aan de andere mede-eigenaars, ten belope van de helft van de waarde van de hond. Een element vertroebelt de bovenstaande analyse. Het blijkt dat de onverdeeldheid gericht was op de overdracht van de hond door het echtpaar Claudot aan mevrouw Le Gales (een variant op het eigendomsvoorbehoud?). De commentator van het (ongepubli-

ceerde) arrest meent dat dit waarschijnlijk slechts een argument *a fortiori* was, maar geeft toe dat dat niet zeker is.

62. Wenselijkheid van een ruimere regeling? Men kan zich afvragen of men geen algemenere regel zou kunnen poneren. In dat geval zouden alle goederen van bijzondere aard toebedeeld kunnen worden aan de mede-eigenaar die het best geschikt is om ze de nodige zorg te geven. Een aanzet hiertoe wordt reeds gegeven door de wetgeving op de erfopvolging bij landbouwondernemingen, die aan de erfgenamen een recht verleent om de landbouwonderneming over te nemen en de overige erfgenamen te vergoeden.¹⁴⁴ Een ruimere regeling zou het ook mogelijk maken om de continuïteit van andere ondernemingen te waarborgen, alsmede om te waarborgen dat de goederen uit de nalatenschap komen bij de erfgenamen die er het meest aan hebben. Om nog een ander voorbeeld te geven: het zou jammer zijn mocht een beschermd monument, bijvoorbeeld een neogotisch kasteeltje, toekomen aan een in het buitenland wonende erfgenaam met een bloedhekel aan neogotiek, terwijl een andere erfgenaam volstrekt gefascineerd is door het kasteeltje en met veel plezier de nodige werken zou doen om het in stand te houden.

6° Teruggaveplicht na nietigheid of ontbinding afhankelijk gemaakt van psychisch welzijn van het dier

63. Psychisch welzijn. Een (niet gepubliceerd) Parijs arrest bevat nog een interessante accommodatie van het dier.¹⁴⁵ De eigenares van een paard had dat geschonken aan de *Ligue française pour la protection du cheval*, omdat ze zelf de kosten voor voeding en verzorging niet meer kon opbrengen. In de schenkingsakte was om die reden een beding opgenomen luidens welk de eigenares het paard zou kunnen terugnemen mocht zij tot beter fortuin terugkeren. Enkele jaren later was zij blijkbaar tot beter fortuin teruggekeerd en vorderde zij de teruggave van het paard. Het Parijs Hof van Beroep willigde die vordering niet in, omdat de schenking nietig was wegens schending van de onherroepelijkheid van schenking (*donner et retenir ne vaut*). Wat dat volgt, is interessant. Het hof onderzocht namelijk of de teruggave van het paard zijn fysieke of geestelijke gezondheid zou schaden. Het stelde vast dat de gezondheids-toestand van het paard substantieel verbeterd was dankzij de goede zorgen van de schenker, maar dat dit niet inhield dat een teruggave aan de eigenares de lichamelijke of geestelijke gezondheid van het paard in gevaar bracht.

64. Overname? Inhoudelijk past de toetsing van de teruggaveplicht aan het psychisch welzijn van het dier goed bij de meeste voorgestelde hervormingen. Ook hier worden de affectieve banden van het dier met mensen beveiligd.

«Overzicht van rechtspraak. Zakenrecht (1994-2000)», *TPR* 2001, (837), p. 852, nr. 8.

¹⁴¹ KG Turnhout 6 augustus 2007, nr. 07/124/C, samengevat en besproken in N. GALLUS, G. HIERNAUX, N. MASSAGER, D. CARRÉ, S. DEGRAVE en S. PFEIFF, *o.c.*, p. 237-238, nr. 317.

¹⁴² Of deze uitdrukking in de beschikking gebruikt werd, weten we niet; we hebben ze geput uit de samenvatting en de bespreking genoemd in de vorige voetnoot.

¹⁴³ Aix-en-Provence 13 januari 2012, nr. 2012/31, onuitgegeven, samengevat en besproken in F. MARCHADIER, «Chronique de jurisprudence. Droit civil des personnes et de la famille», *RSDA* 2012, afl. 1, (47) 55-58.

¹⁴⁴ Wet van 29 augustus 1988 op de erfregeling inzake landbouwbedrijven met het oog op het bevorderen van de continuïteit, *BS* 24 september 1988, 13.511.

¹⁴⁵ Parijs 24 november 2011, onuitgegeven, samengevat en besproken in F. MARCHADIER, *o.c.*, *RSDA* 2011, afl. 2, 45-48.

De vraag rijst welke teruggaveplichten getoetst moeten worden aan het lichamelijk en geestelijk welzijn van het terug te geven dier. Men kan vooral denken aan de zogenaamde «atypische teruggaveplichten».¹⁴⁶ Het betreft die teruggaveplichten die de rechtsvrede verstoren: een tot dan toe vredige, als definitief beschouwde toestand wordt doorbroken, zoals het geval is bij de nietigheid of de ontbinding. Bij de typische teruggaveplichten is de teruggave vanaf het begin te voorzien. In dergelijke gevallen lijkt een toetsing minder noodzakelijk: meestal wordt het dier reeds na een redelijk korte termijn teruggegeven, zodat het geen al te sterke banden krijgt met anderen dan zijn eigenaar en de banden met de eigenaar niet verbroken worden.

D. *Appreciatie*

65. **Betere geschiktheid.** De hierboven besproken voorstellen van wijziging zouden onzes inziens een werkelijke verbetering van het statuut van dieren inhouden, in tegenstelling tot de symbolische verheffing tot quasi-goederen. Belangrijk is dat ze dat zouden bewerkstelligen zonder het goederenrecht (of het vermogensrecht in het algemeen) op zijn grondvesten te doen daveren.¹⁴⁷ Ze staan namelijk los van de vraag naar de al dan niet goederenrechtelijke kwalificatie van dieren, zodat de moeilijke rechtstheoretische discussies kunnen worden ontweken.

VI. Besluit: *substance over form*

66. «Derde categorie» (naast rechtssubject en goed) niet wenselijk. Een beter juridisch statuut van de dieren kan verwezenlijkt worden. Maar in de huidige toestand van het recht is het niet wenselijk om dieren tot een derde categorie naast rechtssubjecten en goederen te verheffen. Die derde categorie stelt de fundamentele begrippen en structuren van het recht in vraag, maar zonder meer op te leveren dan een leeg symbool. Toekomstige ontwikkelingen kunnen dat misschien veranderen, maar het lijkt ons overhaast om dermate verre gaande ontwikkelingen te proberen te anticiperen als we nog de grootste moeite hebben om überhaupt een derde categorie naast rechtssubjecten en goederen als denkbaar te beschouwen.

67. **Concrete wijzigingen wel haalbaar.** De kaarten liggen beter voor concrete wijzigingen, zoals het inkorten van de termijn voor de verkrijgende verjaring, het aanpassen van de schadebeperkingsplicht of de herkwalificatie van schenkingen aan dieren, zodat ze alsnog het

gewenste gevolg hebben. Ze kunnen het leven van dieren dadelijk positief beïnvloeden, wat de meerwaarde van die wijzigingen aantoont. Bovendien ontwijken ze de ethische en filosofische mijnevelen verbonden aan de schepping van een derde categorie. Dat dieren goed te behandelen zijn, is niet controversieel. Hetzelfde kan niet gezegd worden van ontwikkelingen of pogingen om ze op termijn of zelfs dadelijk dezelfde morele waarde als mensen te laten toekomen.

68. **Enkele verdere suggesties.** De bovenstaande mogelijke wijzigingen van het Belgische recht kunnen onzes inziens best opgenomen worden in de delen van het BW die handelen over de aangeraakte onderwerpen. Zo kan de regel over de verkrijgende verjaring best aldaar opgenomen worden, bijvoorbeeld als een art. 2280bis BW, al dan niet behorend tot een nieuwe afdeling. De regels over legaten aan dieren kunnen opgenomen worden in een nieuw art. 912 BW (dat nummer is momenteel toch vrij).

Daarnaast is een algemene definitie van het dier wenselijk. Deze zouden we opnemen in een nieuw hoofdstuk na art. 543 BW, dat de titel «Dieren» kan krijgen. Hierbij verdient het aanbeveling om dieren te definiëren als die wezens, die door een voldoende ontwikkeling van hun zenuwstelsel of hieraan equivalente biologische structuren gevoelig voor pijn zijn. Het loutere behoren tot het rijk der *animalia* kan bezwaarlijk beslissend zijn, omdat bijvoorbeeld sponzen geen pijn kunnen voelen, hoewel zij ook gerekend worden tot genoemd rijk. Voorts moet worden vermeden dat enkel «knuffelbare» dieren beschermd worden.¹⁴⁸ Een uitdrukkelijke bevestiging dat dieren goederen zijn, is niet noodzakelijk. Juristen zullen beseffen dat dieren goederen blijven, omdat de definitie is opgenomen in de titel over het onderscheid van de goederen. Ook het feit dat het goederenrecht aangepast wordt aan de bijzondere aard van dieren, maakt dat duidelijk. Tegelijkertijd maakt het stilzwijgen over de hoedanigheid van goed wel symbolisch duidelijk dat dieren geen gewone goederen zijn.

Als men het bijzondere statuut van de dieren nog wil beklemtonen, kan men een beginselbepaling analoog aan art. 1 van de wet op het dierenwelzijn opnemen: «Niemand mag, uitgezonderd bij overmacht, handelingen plegen die niet door [de wetgeving op het welzijn en de bescherming van dieren] zijn voorgeschreven en waardoor een dier zonder noodzaak omkomt of zonder noodzaak een verminking, een letsel, of pijn ondergaat».¹⁴⁹ Een dergelijke beginselbepaling, op een prominente plaats in het goederenrecht,¹⁵⁰ kan onzes inziens meer doen om dieren op te waarderen dan een holle verklaring dat dieren geen goederen zijn (maar toch aan het goederenrecht onderworpen zijn).

¹⁴⁶ V. SAGAERT, *Zakelijke subrogatie*, Antwerpen, Intersentia, 2003, p. 162-165, nrs. 188-193; M. MALAURIE, *Les restitutions en droit civil*, Parijs, Cujas, 1991, 35-37; P. OMMESLAGHE, «La notion de restitution. Le fait générateur, les fondements légaux et contractuels de l'obligation de restitution» in *L'obligation de restitution du banquier. De restitutieverbintenissen van de bankier*, Brussel, Bruylant, 1998, (5), p. 10-11, nr. 5.

¹⁴⁷ O. KÄLIN, *o.c.*, 138.

¹⁴⁸ H. WÜRBEL, *o.c.*, 122.

¹⁴⁹ Wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn van dieren, BS 3 december 1986, 16.382.

¹⁵⁰ Als ons voorstel – invoeging na art. 543 BW – gevolgd wordt, staat het net vóór het befaamde art. 544 BW dat het eigendomsrecht definiëert.